ZBORNÍK ZO ŠTVRTEJ VEDECKO-PODNIKATEĽSKEJ KONFERENCIE

Perspektívy podnikania v strednej Ázii -

Podnikanie v Kazachstane, Kirgizsku, Tadžikistane, Turkménsku a Uzbekistane

Vydanie konferenčného zborníka bolo spolufinancované z prostriedkov programu slovenskej oficiálnej rozvojovej pomoci SlovakAid.

Zborník zo štvrtej vedecko-podnikateľskej konferencie

Perespektívy podnikania v strednej Ázii -
Podnikanie v Kazachstane, Kirgizsku, Tadžikistane, Turkménsku a Uzbekistane

Vydanie konferenčného zborníka bolo spolufinancované z prostriedkov programu slovenskej oficiálnej rozvojovej pomoci SlovakAid.

MÁJ 2010
Túto brožúru vydala:

Národná agentúra pre rozvoj malého a stredného podnikania (NARMSP)
v spolupráci s Fakultou politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

ISBN 978-80-88957-54-6

AUTORKY A AUTORI:

Ing. Jakub Varga - Úvodné predstavenie NARMSP

doc. PhDr. Peter Terem, PhD. - Predstavenie FPVaMV UMB

prof. PhDr. Oskar Krejčí, CSc. - Velká hra: geopolitika Střední Asie

Mgr. Aleš Ottmár - Vliv integrace na podnikání na teritoriu Střední Asie na příkladu SCO

Ing. Viktor Borecký, CSc. - Možnosti spolupráce SR s Kazachstanom

Mgr. Milan Gubka - Rozvoj obchodných vzťahov EÚ s regiónom strednej Ázie

doc. PhDr. Svetozár Krno, CSc. - Kirgizsko a jeho susedia

prof. RNDr. Vladimír Baar, CSc. - Kulturní aspekty středoasijských populací

Martina Šarišská, MBA. - Skúsenosti s manažérskym vzdelávaním malých a stredných podnikateľov v Kazachstane

Ing. Tomáš Gajdoš - Letecká preprava v strednej Ázii

Recenzia:
prof. RNDr. Jaroslav Mazúrek, CSc.
doc. PhDr. Jana Lasicová, PhD.

Koordinátor konferenčného zborníka:
Ing. Tigran Aleksanyan

Slovenské texty prešli jazykovou úpravou.

Obsah tohto zborníka nemusí nutne predstavovať oficiálne stanovisko NARMSP.

© NARMSP, Bratislava, 2010
ISBN 978-80-88957-54-6

Všetky práva vyhradené. Žiadna časť tohto konferenčného zborníka nesmie byť použitá v písomnej podobe bez uvedenia jeho zdroja.

Vydanie konferenčného zborníka bolo spolufinancované z prostriedkov programu slovenskej oficiálnej rozvojovej pomoci SlovakAid.

OBSAH

Ing. Jakub Varga
Úvodné predstavenie NARMSP 7

doc. PhDr. Peter Terem, PhD.
Predstavenie FPVaMV UMB 9

prof. PhDr. Oskar Krejčí, CSc.
Velká hra: geopolitika Střední Asie 14

Mgr. Aleš Ottmár
Vliv integrace na podnikání na teritoriu Střední Asie na příkladu SCO 22

Ing. Viktor Borecký, CSc.
Možnosti spolupráce SR s Kazachstanom 30

Mgr. Milan Gubka
Rozvoj obchodných vzťahov EÚ s regiónom strednej Ázie 37

doc. PhDr. Svetozár Krno, CSc.
Kirgizsko a jeho susedia 48

prof. RNDr. Vladimír Baar, CSc.
Kulturní aspekty středoasijských populací 62

Martina Šarišská, MBA.
Skúsenosti s manažérskym vzdelávaním malých a stredných podnikateľov v Kazachstane 68

Ing. Tomáš Gajdoš
Letecká preprava v strednej Ázii 71

Program konferencie 76

Milý čitateľ,

do Vašich rúk sa dostáva v poradí štvrtá publikácia, ktorá má napomôcť k rozšíreniu vedomostí slovenskej podnikateľskej obce, ako aj širokej verejnosti, ako prekonať pokrízové obdobie, kedy odbyt na tradičných trhoch transatlantického priestoru je kriticky nízky a je potreba hľadať alternatívne odbytiská a partnerov z iných kútov sveta.

Ako ukázala štvordňová oficiálna návšteva prezidenta SR Ivana Gašparoviča v Kazachstane a Kirgizsku, Slovensko chce zintenzívniť spoluprácu s krajinami strednej Ázie. Má záujem o zintenzívnenie spolupráce s Kazachstanom predovšetkým v oblasti energetiky vzhľadom na to, že dodávky ropy z Kazachstanu majú stále stúpajúcu tendenciu. Možnosti ďalších ekonomických vzťahov ponúka aj poľnohospodárstvo, doprava a viaceré odvetvia priemyslu. Ide najmä o elektrotechnický, strojársky, potravinársky či textilný. V súvislosti s Kirgizskou republikou má Slovensko totiž záujem o rozvoj hospodárskej spolupráce, ktorému však zatiaľ bráni absencia niektorých základných zmlúv.

Zborník z konferencie „Perspektívy podnikania v strednej Ázii: Podnikanie v Kazachstane, Kirgizsku, Tadžikistane, Turkménsku a Uzbekistane“ sleduje cieľ zvýšiť Vaše povedomie o možnostiach nadviazania spolupráce s partnermi z vyššie spomenutých krajín a predniesť skúsenosti odborníkov a predstaviteľov firiem, ktorí pôsobili alebo pôsobia v danom teritóriu.

V mene agentúry by som sa chcel poďakovať aj p. Petrovi Teremovi, prodekanovi pre vedu, výskum a medzinárodné vzťahy z Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov, vďaka ktorému sa na podujatí zúčastnili dve významné tváre z akademickej obce - p. prof. Oskar Krejčí a p. prof. Vladimír Baar.

Osobitné poďakovanie patrí Ministerstvu hospodárstva SR, ktoré je jedným zo zakladateľov našej agentúry a ktoré prebralo záštitu nad usporiadanou konferenciou. Vďaka sekcii obchodu a ochrany spotrebiteľa sa podujatia zúčastnil vedúci obchodno-ekonomického oddelenia pri Zastupiteľskom úrade SR v Alma Ate/Kazachstane, p. Viktor Borecký.

Budem veľmi rád, ak budú príspevky zverejnené v tomto zborníku nápomocné pri prieniku na perspektívne trhy stredoázijských krajín.

V mene organizačného a vedeckého výboru

Ing. Tigran Aleksanyan
Koordinátor konferenčného zborníka
Národná agentúra pre rozvoj malého a stredného podnikania
e-mail: aleksanyan@nadsme.sk

Ing. Jakub Varga
Úvodné predstavenie NARMSP
Národná agentúra pre rozvoj malého a stredného podnikania (NARMSP)
e-mail: varga@nadsme.sk

ÚVODNÉ PREDSTAVENIE NARMSP

Národná agentúra pre rozvoj malého a stredného podnikania bola založená na podporu rozvoja a rastu malého a stredného podnikania (MSP) v Slovenskej republike so zreteľom na štátnu, štrukturálnu, priemyselnú, technickú, regionálnu a sociálnu politiku.

NARMSP vznikla v roku 1993 ako nadácia spoločnou iniciatívou Európskej únie a vlády SR. V Slovenskej republike pôsobí s cieľom posilniť konkurencieschopnosť sektora v rámci spoločného trhu EÚ a na trhoch tretích krajín prostredníctvom 4 základných priorít:

- stimulácia rastu sektora
- zvyšovanie jeho konkurencieschopnosti
- internacionalizácia-prienik na nové trhy
- uľahčenie prístupu MSP ku kapitálovým zdrojom

V roku 1997 zmenila agentúra svoju právnu formu na záujmové združenie právnických osôb, ktorého členmi sú nasledovné organizácie:

- Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky
- Združenie podnikateľov Slovenska
- Slovenský živnostenský zväz

Agentúra je organizáciou neziskového charakteru.

Agentúra koordinuje aktivity, vrátane finančných, na medzinárodnej, štátnej, regionálnej a miestnej úrovni pre podporu a rozvoj MSP v Slovenskej republike.

NARMSP vykonáva najmä nasledovné aktivity:

- identifikuje a analyzuje bariéry rozvoja podnikania, formuluje návrhy na ich odstránenie, vrátane návrhov právnych predpisov a prostredníctvom MH SR ako gestora pre MSP ich predkladá vláde SR
- pripravuje návrhy pre formulovanie štátnej politiky a stratégie, dôležité pre oblasť MSP. Prostredníctvom MH SR ako gestora pre MSP ich predkladá vláde SR

- plní úlohy spojené s odbornou realizáciou projektov a programov zameraných na pomoc MSP v Slovenskej republike. NARMSP sa od mája 2004 podieľa na implementovaní projektov financovaných zo štrukturálnych fondov v rámci Sektorového operačného programu – Priemysel a služby (SOP PS)
- NARMSP, v novom programovom období 2007 - 2013, plní úlohu implementačnej agentúry prostredníctvom Operačného programu Konkurencieschopnosť a hospodársky rast, konkrétne opatrením 1.1 zameraným na inovácie a technologické transfery
- v spolupráci s finančnými inštitúciami sa zúčastňuje na zakladaní úverových a záručných systémov pre zakladanie, stimuláciu a rozvoj MSP
- podporuje rozvoj MSP prostredníctvom programov podpory MSP a finančných výpomocí (návratných a nenávratných), ktoré prideľuje podnikateľom v rámci týchto programov
- zabezpečuje realizáciu podporných programov pre MSP v jednotlivých regiónoch SR, pričom spolupracuje s regionálnymi organizáciami zameranými na podporu MSP
- zabezpečuje budovanie infraštruktúry pre rozvoj podnikania (inkubátory) so zameraním na podporu začínajúcich podnikateľov a inovatívne technológie
- zabezpečuje napojenie na existujúce európske informačné siete a databanky v podnikateľskej oblasti
- iniciuje a povzbudzuje rozvoj a aktivity obyvateľstva v oblasti MSP prostredníctvom propagačných programov pre verejnosť, vydávaním informačnej literatúry, organizovaním konferencií, seminárov a výstav

Ing. Jakub Varga
manžér medzinárodných aktivít

doc. PhDr. Peter Terem, PhD.
Predstavenie FPVaMV UMB
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov (FPVaMV)
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici (UMB)
e-mail: peter.terem@umb.sk

PREDSTAVENIE FPVaMV UMB

Rozpad komunistického bloku, nástup demokratizačného procesu v krajinách strednej a východnej Európy, nárast počtu aktérov v medzinárodných vzťahoch (štátov, medzinárodných organizácií, nadnárodných spoločností a pod.), zintenzívnenie integračných a globalizačných procesov viedlo v posledných dvoch dekádach k značnej dynamizácii medzinárodných vzťahov. V tomto zložitom kontexte sa vytvárali základy „zahraničnopolitickej komunity" v krajine, ktorá vo svojich doterajších dejinách mala iba minimálne možnosti profilovať svoju vlastnú zahraničnú politiku.

Vznik akademického pracoviska v roku 1995 so zameraním na medzinárodné vzťahy, diplomaciu a politické vedy, sa opieral o spoločenskú objednávku na vysokokvalifikovaných pracovníkov vo sfére zahraničnej politiky, diplomacie, štátnej správy, verejnej správy a samosprávy. Transformácia smerom k demokratickým pomerom a trhovému hospodárstvu v kontexte integrácie do európskych a transatlantických politických, hospodárskych a bezpečnostných štruktúr vyvolala celospoločenskú potrebu výchovy odborníkov pre potreby efektívneho a úspešného zvládnutia reformných procesov. Výchovno-vzdelávacia inštitúcia takéhoto typu na Slovensku absentovala a potreby vyplývajúce z rozbehnutých reforiem sa pokrývali absolventmi hraničných odborov, prípadne absolventmi, ktorí študovali v zahraničí.

FPVaMV má akreditované všetky študijné odbory, vrátane doktorandského štúdia (študijný odbor 3.1.5. Medzinárodné vzťahy a študijný odbor 3.1.8. Teória politiky FPVaMV) a má priznané právo uskutočňovať habilitačné konanie a konanie na vymenúvanie profesorov v študijnom odbore 3.1.8 Teória politiky ako aj v študijnom odbore 3.1.5. Medzinárodné vzťahy.

Funkciu hlavných pilierov pre študijný odbor „Medzinárodné vzťahy" plnia Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie a Katedra bezpečnostných štúdií, ktoré úzko spolupracujú aj pri realizácii nového študijného programu „Európske štúdie". Študijné programy „Politológia" a „Verejná politika a verejná správa" sa opierajú o činnosť Katedry politológie. Nezastupiteľnú úlohu pri realizácii všetkých vyššie uvedených programov má Katedra medzinárodnej komunikácie.

Prioritné úlohy FPVaMV smerovali k dvom základným cieľom:
a) dosiahnuť pri komplexnej akreditácii a evalvácii kategóriu A,
b) stabilizovať fakultu z hľadiska vedeckovýskumného profilu programovo i personálne.

Tieto ciele boli úspešne splnené. Fakulta získala v procese komplexnej akreditácie hodnotenie A, resp. A-, pre oba nosné vedné odbory. Prioritný cieľ získať Centrum excelentnosti pre oblasť bezpečnosti a obrany bol splnený, rovnako úspešne bol splnený aj cieľ získať medzinárodný grant (strategický projekt IVF), čím sa vytvorili podmienky na získanie zahraničných odborníkov.

Získaním Centra excelentnosti a vytvorením kritickej masy boli položené vhodné predpoklady na vytvorenie spoločných študijných programov na úrovni magisterského a doktorandského stupňa, a to jednak s partnermi na národnej úrovni, ako aj so zahraničnými partnermi. Štruktúra a orientácia vedecko-výskumnej činnosti na fakulte má vďaka Centru excelentnosti kvalitné podmienky na reakciu na aktuálne požiadavky a najnovšie trendy v oblasti národnej a medzinárodnej bezpečnosti v krajinách EÚ, ako aj v USA a v Rusku. Zároveň sa podpora budovania vedecko-výskumnej základne orientuje na kľúčový cieľ – dlhodobo zvyšovať výkony vo vede a výskume s dôrazom na ich kvalitatívnu stránku.

Prostredníctvom projektu cez Európsky sociálny fond sme zrealizovali transformáciu študijného programu „medzinárodné vzťahy" v magisterskom stupni štúdia do anglického jazyka. Atraktivita tohto študijného programu vyvoláva potrebu jeho zabezpečenia v pravidelnej dennej forme štúdia v cudzom jazyku, čo zabezpečí nielen opätovné otváranie sa fakulty smerom k zahraničiu, ale aj budovanie jej vyššej konkurencieschopnosti v rámci európskeho priestoru.

Súčasťou medzinárodnej dimenzie prebiehajúcej reformy vysokoškolského vzdelávania u nás je aj snaha o dosiahnutie kvality vzdelávania, ktorá by bola porovnateľná s úrovňou poskytovanou vysokoškolskými vzdelávacími inštitúciami najmä v krajinách Európskej únie. Napĺňanie uvedeného zámeru predpokladá pochopenie zásadného obratu vo filozofii vysokoškolského vzdelávania, vyžaduje si sprehľadnenie programov výučby, ich obsahu, výskumných aktivít, manažmentu a financovania vysokých škôl (potreba ponuky spoločných študijných programov) a pod. Táto odpoveď umožňuje vzájomné porovnávanie vnútroštátne i smerom k zahraničiu, vedie k rastu konkurencie a reálne odkrýva skutočnú kvalitu. Zároveň umožňuje objektívnejšie porovnanie s inými vysokoškolskými pracoviskami u nás a v zahraničí. Výsledkom by mala byť motivácia pre rast kvality vzdelania a vzdelávania, vedy a výskumu i manažmentov vysokých škôl.

FPVaMV zaznamenáva dynamický nárast kontaktov so zahraničnými vysokými školami a inštitúciami s príbuzným odborným profilom. Úspešná spolupráca sa realizuje s partnermi v Českej republike, Maďarsku, Poľsku, Francúzsku, Nemecku, Rusku, na Ukrajine, v Taliansku, Belgicku, Turecku, Fínsku, Nórsku, Srbsku, Rumunsku. Z mimoeurópskych krajín je potrebné spomenúť spoluprácu s partnermi v Argentíne, Kanade, USA, Indonézii, Japonsku, Južnej Kórei.

Internacionalizácia vysokoškolského štúdia úzko súvisí s intenzitou medzinárodnej spolupráce univerzít v oblasti vytvárania podmienok predovšetkým pre aktívnu spoluprácu v oblasti vzdelávacieho procesu, pre mobilitu študentov a učiteľov. Mobilitu nechápeme ako cieľ, ale ako prostriedok k dosiahnutiu vyššej kvality a konkurencieschopnosti.

V rámci existujúcich programov zameraných na podporu študentských a učiteľských mobilít každoročne vycestuje na zahraničné univerzity niekoľko desiatok študentov a tvorivých pracovníkov, zároveň k nám prichádzajú rovnako desiatky zahraničných študentov a pedagógov.

V spolupráci s Fakultou práva a politických vied Univerzity Champagne - Ardenne v Reims ponúkame možnosť akreditovaného magisterského štúdia „Komunitárna integrácia a európska politika susedstva“ a v spolupráci s Fakultou humanitných vied Univerzity Champagne - Ardenne v Reims pripravujeme spoločný študijný program „Európske geopolitické štúdie“.

V spolupráci s Fakultou práva a politických vied Univerzity vo Versailles Saint-Quentin majú naši študenti možnosť získať francúzsky univerzitný diplom v špecializovanom magisterskom štúdiu „Analýza konfliktov a násilia“.

Spolupráca v rámci uvedených študijných programov napomôže k získavaniu zahraničných študentov na fakultu a zároveň posilní výmenu poznatkov medzi zahraničnými a domácimi pedagógmi a študentmi a prispeje ku kvalitnejšej pripravenosti študentov pre európsky trh práce a možnostiam ich medzinárodnej mobility.

FPVaMV podniká celý rad krokov zameraných na zabezpečenie zmluvnej základne pre intenzívnejšie prepojenie vysokej školy s praxou. Dlhodobo udržiavame intenzívnu spoluprácu na zmluvnom základe s MZV SR. V marci 2006 bola podpísaná zmluva s MO SR, čím sa vytvorili optimálne predpoklady na rozvoj spolupráce podobného charakteru. V poslednom období sa úspešne vyvíja spolupráca s Ministerstvom hospodárstva SR.

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov získala v roku 2009 (podobne ako v rokoch 2007 a 2008) právo realizovať Národný konvent o budúcnosti

Európskej únie. Spolupráca medzi Úradom vlády SR, Ministerstvom zahraničných vecí SR a Fakultou politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela je najmä vyjadrením úsilia o intenzívnejšie prepojenie akademickej sféry s praxou.

Samotní študenti aktívne participujú pri organizácii vedeckých konferencií, seminárov. Aktivita vedecko–výskumnej činnosti študentov sa prejavovala prostredníctvom činnosti niektorých študentských spolkov. Aktívne pri usporadúvaní odborných seminárov boli študentské organizácie EAC, EFPOLIT, Politologická spoločnosť, Únia študentov politologických vied a ďalšie.

Úspechy našich absolventov na trhu práce, ich vysoko hodnotené odborné schopnosti sú najlepším dôkazom toho, že energia vynaložená v posledných jedenástich rokoch bola vynaložená užitočne a efektívne. Absolventi FPVaMV našli uplatnenie predovšetkým v štruktúrach ministerstva zahraničných vecí, ministerstva obrany, na zastupiteľských úradoch SR, na oddeleniach pre medzinárodnú spoluprácu na ministerstvách školstva, kultúry, hospodárstva, vnútra atď., ako aj v medzinárodných organizáciách, v štátnej správe, samosprávnych orgánoch, v politických stranách a občianskych združeniach.

Úspešné zvládnutie nových výziev je nevyhnutnou podmienkou naplnenia základného cieľa - presadenie sa FPVaMV ako integrálnej súčasti medzinárodnej vedecko-výskumnej bázy v odboroch medzinárodné vzťahy a politické vedy. Všetky druhy opatrení vedúce k zvyšovaniu výkonových ukazovateľov, ktoré sa realizovali v posledných rokoch, smerovali k splneniu podmienok komplexnej akreditácie študijných odborov. Tieto pevné základy etablujú FPVaMV ako inštitúciu s celoslovenskou pôsobnosťou, ktorá získava čoraz väčšie uznanie aj v zahraničí.

Súčasťou vyššie spomínaného úsilia o intenzívnejšie prepojenie akademickej sféry s praxou je aj spolupráca s Národnou agentúrou pre rozvoj malého a stredného podnikania pri organizácii vedecko-podnikateľskej konferencie s medzinárodnou účasťou „Perspektívy podnikania v strednej Ázii: podnikanie v Kazachstane, Kirgizsku, Tadžikistane, Turkménsku a Uzbekistane“, ktorej aj touto cestou vyslovujeme naše poďakovanie.

Ambíciou bolo vytvoriť priestor na výmenu názorov pre popredných vedcov, analytikov, odborníkov z akademického prostredia i podnikateľskej praxe zaoberajúcich sa otázkami aktuálneho vývoja v regióne strednej Ázie a jeho rozvojovými perspektívami. Výstupom je zborník príspevkov, ktorý sa Vám dostáva do rúk a ktorý bude distribuovaný na vysokých školách a inštitúciách podporujúcich podnikateľské a obchodné aktivity v Slovenskej republike. Organizátori konferencie

sa rozhodli publikovať podstatnú časť príspevkov, ktoré autori upravili pre vydanie. Organizátori podujatia dúfajú, že tieto odborné príspevky pomôžu lepšie pochopiť zložitosti vývoja v skúmanom regióne na konci prvej dekády 21. storočia.

doc. PhDr. Peter Terem, PhD.
prodekan pre vedu a výskum

prof. PhDr. Oskar Krejčí, CSc.
Velká hra: geopolitika Střední Asie
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
e-mail: peter.terem@umb.sk

Abstrakt

Od roku 1813 je Střední Asie vnímána jako místo geopolitické konfrontace mocností – původně Ruska a Velké Británie, dnes Ruska, USA, Číny, ale i NATO či Šanghajská organizace spolupráce a případně také Evropské unie. Prostorový význam Střední Asie umocnil fakt, že se jedná o jedno z největších nalezišť ropy a plynu. Surovinové bohatství spolu s růstem významu energetické bezpečnosti – a její politizace, ba militarizace – na první pohled předznamenává konflikt. Zároveň se jedná o prostor osídlený převážně turkickými národy s dlouhodobým vlivem ruské kultury. Historická zkušenost, ale i potřeby současného světa naznačují, že tradiční přestup k tomuto regionu opírající se o geopolitické, sociálně-darwinistické vize je neproduktivní. Mnohem efektivnější jak pro Střední Asii, tak i pro tradiční i nové účastníky „Velké hry" je vzájemná kooperace opírající se o rozvoj mladých států regionu a podporující jejich rozvoj.
Kľúčové slová: Střední Asie, geopolitika, Velká hra, energetická bezpečnost, Kaspické moře, turkické národy

Abstract

Since 1813 Central Asia has been perceived as a place of geopolitical confrontation of powers – initially Rusia and Great Britain, nowadays Russia, USA, China, but also NATO and/or Shanghai Cooperation Organisation and eventually also European Union. The spatial significance of the Central Asia has been augmented by the fact that one of the largest reserves of natural oil and gas are concerned. The richness of raw materials along with the increasing significance of energy security with its politicization and militarization at first sight usher in a conflict. Simultaneously the space is known to e dwelled mainly by Turkic peoples that have been long-term affected by the Russian culture. The historical need as well as the needs for the nowadays world show that the traditional approach towards this region that is based on the vision of geopolitics and Social Darwinism is unproductive. A more efficient approach for Central Asia as well as traditional and new players of the 'Great Game' is the mutual cooperation based on the development of regional younger states and promoting their development.
Keywords: Central Asia, geopolitics, the Great Game, energy security, the Caspian Sea, Turkic peoples

VELKÁ HRA: GEOPOLITIKA STŘEDNÍ ASIE

Poněkud patetický název této stati má zcela věcné pozadí – slovní spojení „velká hra", které dnes asociuje globální politický konflikt, se původně týkalo právě Střední Asie. Slávu mu dodal britský spisovatel Rudyard Kipling ve svém románu Kim vydaném poprvé v roce 1901 (česky naposled roku 2004). Kniha vypráví i sirotku Kimballu O'Harovi, potomku irského vojáka, žijícím v Indii. Kim občas pracuje pro Mahbub Ali, paštunského koňského handlíře, který je místním operativcem britské zpravodajské služby. S místní kulturou, ale i krásou krajiny, se Kim seznamuje, když doprovází tibetského lámu. Kapitán otcova regimentu jej pozná podle zednářského náhrdelníku a pošle do britské školy; Kim ovšem zůstává v kontaktu s lámou. Kim projde zpravodajským výcvikem – a ve Střední Asii se dostává do souboje s ruskou zpravodajskou službou, která se snaží podkopat britskou nadvládu v regionu, což je právě ona „velká hra".

I když Kipling nechává v románu otevřenou otázku, zda se jeho hrdina v budoucnu vydá materialistickou cestou Velké hry, nebo duchovní cestou tibetského buddhismu (či kombinací obou životních postojů), v knize ono spojení „velká hra" zopakoval sedmnáctkrát a tím mu zaručil velkou popularitu. Ovšem za skutečného otce tohoto pojmu je zpravidla pokládán Arthuru Conolly (1807–1842), zpravodajský důstojník 6. bengálské lehké kavalerie Britské východoindické společnosti.

Za klasickou Velkou hru, či její první kolo, je pokládáno období od rusko-perské smlouvy 1813 do britsko-ruské úmluvy z roku 1907. Ona první dohoda připojila k Ruské říši území od Abcházie přes Dagestán po část dnešního Ázerbájdžánu a ze strany Persie znamenala i souhlas s rozmístěním ruských válečných lodí v Kaspickém moři. Britští stratégové tuto situaci vyhodnotili jako začátek ruského tažení do Indie a odpověděli mimo jiné v roce 1838 prvním vpádem do Afghánistánu. Od té doby je pro mnohé geopolitiky Afghánistán nárazníkovým státem, což je patrné i v dílech zakladatelů anglosaské geopolitiky. Tak například u Alfreda Mahana výsledkem konfliktu mořské moci (především Velká Británie plus USA) a pozemní moci (hlavně Rusko) je rozdělení asijského kontinentu, přičemž mezi územím pozemní moci a námořní moci vznikl pás politické nestability mezi 30° a 40° severní šířky. Do tohoto pásu nepřetržitého sváru pak Mahan zahrnul kromě Afghánistánu také Suez, velkou část Turecka, Palestinu, Sýrii, Mezopotámii, větší část Persie, Pamír, oblast řeky Jang-c`-t`iang v Číně atd.

Byly to doby, kdy britský premiér Benjamin Disraeli navrhoval královně Viktorii „vyčistit Střední Asii od Moskvanů a zahnat je do Kaspiku". Důvod, pro který bylo v roce 1907 uzavřeno první kolo Velké hry je zřejmý: zmíněnou britsko-ruskou smlouvu si vynutila blížící se světová válka. Tato dohoda mimo jiné obsahuje úmluvu o tom, že severní pás v Persii je ruskou sférou vlivu, jižní britskou, ale i zásadu, že Londýn a Petrohrad budou „jednat s Lhasou pouze prostřednictvím

Číny, nadřazené mocnosti“ – což lze interpretovat jako uznání suverenity Číny nad Tibetem.

Druhé kolo Velké hry začalo po revoluci v roce 1917 a je charakterizováno jako méně intenzivní. Spory se Sovětským svazem, který se změnil na globální mocnost, se odehrávaly více u podbřeží kontinentu, či, jak by řekl Nicholas Spykman, v Rimlandu, tedy v pobřežním pásu Euroasie. Vstup Sovětské armády do Afghánistánu v roce 1979 nikdo tehdy neinterpretoval jak tažení proti Indii. Tato vojenská angažovanost ovšem patřila k těm faktorům, které přispěly k porážce Sovětského svazu ve studené válce.

Nová Velká hra, či její třetí kolo, začala po rozpadu Sovětského svazu v prosinci 1991. Kromě klasických geopolitických úvah o významu prostoru Střední Asie se objevil ještě nový faktor: součástí úvah o silokřivkách ve středoasijském prostoru se staly propočty ropného a plynového bohatství nových států v tomto regionu. Spolupráce se Střední Asii či její ovládnutí se stalo částí bouřlivých diskusí o energetické bezpečnosti.

Rozpad Sovětského svazu vnesl do geopolitického vnímání energie dvě důležité proměny:

- Z jednoho sovětského (či ruského z dob Ruského impéria) ropného a plynového centra se stala centra dvě – ruské a přikaspické. Za ono nové přikaspické centrum lze v daném případě pokládat především Ázerbájdžán, Kazachstán, Turkmenistán a Uzbekistán, byť ke Kaspickému moři patří i Rusko a Írán. Každé z těchto dvou center má jiné geopolitické charakteristiky, přičemž tyto charakteristiky postupem času získaly podobu odlišných podmínek pro podnikání jak západních, tak i ruských a čínských firem
- Doprava ropy a plynu klasickými cestami do střední a západní Evropy se zkomplikovala tím, že vztahy Ruska a některých tranzitních postsovětských zemí bývají v určitých obdobích roku z různých důvodů napjaté. Zároveň se objevily možnosti alternativních tras – a to jak pro diverzifikaci dopravy ruské ropy a ruského plnu, tak dopravy těchto komodit z oblasti Kaspického moře trasami vedoucími mimo území Ruska
- Ve Střední Asii se nachází necelých pět procent světových zásob ropy a téměř sedm procent světových rezerv plynu. Tabulka, zpracována na základě statistik BP, ukazuje, jaké jsou známé rezervy ropy a plynu ve Střední Asii a v Ruské federaci

Tabuľka: Prokázané rezervy ropy a plynu států Střední Asie a Ruska (konec roku 2008)

ROPA				PLYN	
	miliardy tun	miliardy barelů	podíl ve světě	triliony m3	podíl ve světě
Ázerbájdžán	1,0	7,0	0,6%	1,20	0,6%
Kazachstán	5,3	39,8	3,2%	1,82	1,0%
Turkmenistán	0,1	0,6	-	7,94	4,3%
Uzbekistán	0,1	0,6	-	1,58	0,9%
Rusko	10,8	79,0	6,3%	43,30	23,4%

Pramen: BP Statistical Review of World Energy. June 2009, s. 6 a 22 –
http://www.bp.com/bodycopyarticle.do?categoryId=1&contentId=7052055

Zvláštností tohoto regionu je také zatím nezavršené hledání právního statusu Kaspického moře. Po rozpadu Sovětského svazu jsou vedeny spory o tři hlavní varianty. Pro některé účastníky Velké hry je to především představa Kaspického moře jako moře, na které se vztahuje Úmluva OSN o mořském právu. Například proto, že jeho voda je slaná. Takovéto pojetí by znamenalo, že za hranicemi teritoriálních vod a výsostné ekonomické zóny, když se vynechá problematika šelfu, by bylo Kaspické moře otevřené pro všechny jak z hlediska plavby, tak i těžby surovin. Toto pojetí však naráží na definici moře jako vodstva, které je propojeno se Světovým oceánem (Kaspické moře je 28,5 metrů pod úrovní Světového oceánu).

Druhý přístup směřuje k vnímání Kaspického moře jako mezinárodního vnitrozemského jezera podobně jako je tomu v případě Velkých jezer v Severní Americe či jezera Čad ve střední Africe. Pro takovéto pojetí zatím však neexistuje v mezinárodním právu opora.

Třetí varianta chápání Kaspického moře požaduje vyhlásit tento vodní bazén za patřící společně všem pěti jeho pobřežním státům. Tento třetí přístup je pro budoucnost nejnadějnější, ovšem vymezení pravidel tázajících se dělení práv pobřežních států sále naráží na spory především Ruska, Ázerbájdžánu a Íránu. Budoucí právní režim Kaspického moře by měl zahrnovat nejen problematiku těžby surovin ze dna, ale též ochranu životního prostředí, otázky plavby a zásad lovu ryb a ochrany biologických zdrojů.[1]

Geopolitika, která se zabývá pohybem síly v prostoru, potřebuje pro své analýzy vymezit regionální prostor. Pro politikou prognózu i praxi je důležité, jak je megaprostor definován, jaké státy, národy a konflikty zahrnuje do svých hranic.

[1] Ežimov, I.: Geopolitika kaspijskogo regiona. Moskva: Andalus, 2007, s. 79-115

Slovní spojení „Střední Asie" zavedl v roce 1843 německý přírodovědec a geograf Alexander von Humboldt. Dnes nejčasněji užívané vymezení Střední Asie zahrnuje pět postsovětských republik: Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán, Turkmenistán a Uzbekistán. V tomto pojetí se jedná o region o rozloze přibližně čtyři miliony kilometrů čtverečních a s obyvatelstvem čítajícím více než 61,5 milionů lidí. Pro autory jako je Zbigniew Brzezinski se jako geopoliticky nejvýznamnější z těchto zemí jeví Uzbekistán, což je dáno jeho lidnatostí, surovinami a v neposlední řadě polohou u hranic s Afghánistánem a bez hranic s Ruskou federací.

Předcházející úvahy týkající se Velké hry ale směřují k vymezení Střední Asie v širším pojetí – tedy jako to, co se někdy nazývá „velká Střední Asie". Jedná se o oblast, kterou někteří laici vnímají jako „černou díru uprostřed světa"[2] Pro některé autory je to Turkestán, region mezi Sibiří na severu, Tibetem, Indií, Afghánistánem a Íránem na jihu, pouští Gobi na východě a Kaspickým mořem na západě; někdy je k této oblasti přeřazován i afghánský Turkmenistán a Ujgurská autonomní oblast Čínské lidové republiky. To je pojetí blízké vymezení, které z kulturního hlediska, a to včetně asijských regionů Ruska, Mongolska, severovýchodního Íránu, pákistánského Paňdžábu a severní Indie, uvádí UNESCO.

Střední Asie je do značné míry Turan, turkická oblast. Za turkické národy spojené jazykem jsou kromě Turků pokládáni také Ázerbájdžánci Baškirové, Čuvaši, Gagauzové, Hazárové, Jakuti, Kazaši, Kirgizové, Tataři, Turkméni, Ujgurové a Uzbekové. Ti žijí – samozřejmě kromě velké diaspory – v pásu od Turecka až po části autonomní republiky Sacha (Jakutsko) u Severního ledového oceánu v Ruské federaci. Turkestán, výraz pocházející z perštiny a označující zemi Turků, bývá vymezován od východního pobřeží Kaspického moře až k vrcholům Hindúkuše, Pamíru a Ťan-šanu. V postsovětském středoasijském regionu pouze jazyk Tádžiků nepatří k této skupině – patří mezi íránské jazyky.

Nové pojetí celé oblasti se začalo prosazovat od října 1999, kdy Pentagon rozhodl, že postsovětská oblast Střední Asie již nabude spadat pod Pacifické velení ozbrojených sil USA. Vojenské záležitosti v oblasti nových postsovětských středoasijských států dostalo na starost USCENTCOM, Centrální velení, které dnes dozoruje oblast dvaceti států – od africké Keni přes Írán a Pákistán po Kazachstán (toto velitelství řídilo či řídí operace v Iráku, Afghánistánu i ve válce v Perském zálivu).

Při přípravě americké delegace na zasedání G8 v roce 2004 se objevil nový pojmem pro vymezení geopolitického regionu: „větší Střední Východ". V únoru 2006 pak byla na ministerstvu zahraničních věcí USA zřízena funkce náměstka ministra pro státy jižní a střední Asie, která vedle tradičně chápaných pěti středoasijských republik zahrnuje Afghánistán, Pákistán, Indii, Nepál, Bhútán, Bangladéš a Sri Lanku.

[2] Sengupta, A.: Heartlands of Eurasia. The Geopolitics of Political Space. Lanham: Lexington Books, 2009, s. 51

V témže roce 2006 přibyl pojem „nový Střední Východ“, který zohlednil požadavek výstavby ropovodu Baku-Tbilisi-Ceyhan, tedy z Azerbájdžánu přes Gruzii do Turecka. Objevují se i pojmy jako „Středí Eurasie“, které k pěti středoasijským státům přiřazují Gruzii.

V současné době se ve Střední Asii, a to při jejím širším i užším pojetí, protíná hned několik silokřivek:

Jazyková integrace. Pro mnoho politiků, zvláště v Turecku, se po rozpadu Sovětského svazu stal jazyk spojnicí, mostem, nástrojem společné kultury a historických tradic. Ovšem na prvním summitu turecky mluvících států, který se sešel v roce 1997, dorozumívacím jazykem byla převážně… ruština. Ideje Panturecké unie jsou zatím jen idejemi – byť na 8. summitu Společenství turecky mluvících států v prosinci 2006 bylo vytvořeno společné parlamentní shromáždění, za jehož předsedu byl navržen bývalý turecký prezident a premiér Süleyman Demirel.

NATO. Všech pět středoasijských států se účastní aliančního programu Partnerství pro mír (kromě nich i Arménie, Ázerbájdžán a Gruzie, ale i Rusko). Rozšiřování Aliance na východ směřuje přes Černé moře ke Gruzii a Ázerbájdžánu, tedy do Kaspického moře a ke Střední Asii. To vyvolává napětí hlavně ve vztahu s Ruskem, ale i s Čínou.

USA. Intervence USA v Afghánistánu roku 2001 získala podporu všech středoasijských států. Přitom pomoc s Afghánistánem sousedícího Turkmenistánu, Uzbekistánu a Tádžikistánu byla důležitá nejen kvůli logistické podpoře a vojenským dodávkám, ale i pro nezastupitelnou roli afghánských Turkmenů, Uzbků a Tádžiků sjednocených v Severní alianci. V současné době Spojené státy mají středoasijskou vojenskou základnu pouze v Kyrgyzstánu.

Euroasie. Všechny středoasijské státy se po zániku Sovětského svazu staly členy Společenství nezávislých států, SNS. To, kromě pobaltských zemí, zahrnulo celý postsovětský prostor. SNS patřilo k aktérům, které zajistily, že rozpad SSSR proběhl bez velkých krvavých konfliktů. Ovšem v srpnu 2005 Turkmenistán oznámil, že se dále bude jednání této organizace účastnit pouze v roli pozorovatele. V červnu 2001 vytvořená Šanghajská organizace spolupráce, ŠOS, zahrnuje Čínu, Rusko a středoasijské státy, opět kromě Turkmenistánu. Tato organizace vznikla jako protiteroristická bezpečnostní mezivládní instituce, dnes ale ŠOS podporuje i vzájemný obchod, směřuje k vytváření společné energetické bezpečnosti atd. Od roku 2001 v této oblasti také funguje Organizace Smlouvy kolektivní bezpečnosti, která spojuje sedm postsovětských stát: vedle Ruska a Běloruska jsou to Arménie, Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán a od roku 2006 i Uzbekistán. Stojí za zmínku, že Uzbekistán byl od roku 1999 do roku 2005 členem organizace

GUUAM, tedy Gruzie, Ukrajiny, Uzbekistán, Ázerbájdžánu a Moldavska, která je někdy vnímána jako sanitní kordon oddělující Rusko od západní i střední Evropy; po krvavém střetu v Andižanu uvalil Západ na Uzbekistán embargo a ten upravil svoji zahraničněpolitickou orientaci.[3] Na summitu v Dušanbe v roce 2007 byl přijat protokol o vzájemné spolupráci Šanghajské organizace spolupráce a Organizace Smlouvy kolektivní bezpečnosti. Mezi ekonomickými integračními uskupeními vnikajícími a zanikajícími v postsovětském prostoru je nutné zmínit od počátku letošního roku fungující celní unii mezi Kazachstánem, Ruskem a Běloruskem – po vítězství Viktora Janukovyče v prezidentských volbách nelze vyloučit připojení Ukrajiny k této unii, což by znamenalo, že by jednotný celní prostor sahal od středoasijského Kazachstánu až na hranice Slovenska.

Politika Evropské unie vůči Střední Asii není jasně zformulovaná. Například v roce 2008 Evropský parlament projednával dvakrát problematiku Střední Asie – jednou to byla Střední Asie jako celek, podruhé samostatně Kazachstán. V obou případech byl jak v diskusi, tak i v přijímaných materiálech patrný paternalistický tón – Evropa se se blahosklonně obrací na nevzdělané chudé příbuzné, a to spíše s pokyny, než s radou. Ve dvou desítkách stran zprávy Strategie Evropské unie pro Střední Asii[4] je množství formulací o tom, co země jako Kazachstán musejí dělat, aby se Evropě zalíbily – a není tam jediné slovo úcty k práci, kterou tamní lidé vykonali, úcty ke kultuře, která je právě tak jiná, jako i krásná, úcty k cestě, kterou státy středoasijského regionu od získání své samostatnosti ušly. Navíc některé formulace usnesení vyvolávají otázky: co například znamená, že „řada různých zemí měla ve více či méně vzdálené minulosti v tomto regionu své oprávněné zájmy"? To Evropský parlament podporuje bývalé koloniální ambice některých evropských mocností, nebo projevujeme starost o zájmy vybraných ropných společnosti?

Richard Youngs uvádí, že z členských států Evropské unie pouze Německo má diplomatické zastoupení ve všech státech Střední Asie. Zároveň kritizuje strategii Unie pro tuto oblast, přičemž zdůrazňuje nedostatky diplomacie, a to i slovenské.[5] Obecně lze říci, že středoasijská politika Evropské unie má v současné době určitá specifika, které ji odlišují od USA – což pravděpodobně komplikuje její přesnější vymezení. Někteří experti Unie podporují výstavbu ekonomicky výhodnějších ropovodů přes Írán a dobře vědí, že íránský plyn by byl víc než žádoucí pro zvažovaný plynovod Nabucco. Obecně ale platí, že i při nejlépe definované a prováděné politice Evropské unie se nezdá pravděpodobné, že by Unie mohla konkurovat spotřebnímu zboží z Číny a při růstu ekonomické váhy Ruska politice Moskvy.

[3] Zacharov, V. A. – Arešev, A. G.: Rasširenije NATO v gosudarstva Zakavkazja: etapy, namerenija, rezultaty. Moskva: Izdatelstvo MGIMO-Universitet, 2008, s. 101-107

[4] An EU Strategy for Central Asia. Dostupné na: http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A6-2007-0503+0+DOC+PDF+V0//EN

[5] Youngs, R.: Energy Security. Europe's New Foreign Policy challenge. Routledge: London and New York, 2009, s. 104

„Až všichni zemřou, Velká hra skončí. Ne dříve." To se dozví čtenář Kiplingova románu Kim. Jenže už Halford Mackinder, jeden ze zakladatelů anglosaské geopolitiky, psal, že každé století má svoji vlastní geografickou perspektivu. I historie Velké hry ukazuje, že při neměnném terénu má tato oblast proměnlivé geopolitické vnímání či měnící se politickou specifickou váhu. Tyto změny v pojímání Střední Asie jsou závislé na aktuálním poměru sil i na charakteru potřeb, které mocnosti s daným regionem spojují. Byl to především pokles váhy Ruska a růst významu energetické bezpečnosti, které na přelomu 20. a 21. století vedly k proměně vnímání Střední Asie.

Uzbecký politolog Farkhad Tolipov vidí geopolitickou budoucnost Střední Asie ve čtyřech variantách: (a) nárazníková zóna, což by podle tohoto autora mělo vyhovovat Rusku; (b) sanitní kordon, což podle Tolipova odpovídá zájmům USA; (c) odrazový můstek, což by prý mělo být v zájmu Číny; (d) shodná angažovanost vnějších mocností a koordinovanější postup středoasijských států, což by podle Tolipova nejlépe odpovídalo potřebám tomto regionu.[6]

Výhodou oné čtvrté Tolipovovy varianty, které zvyšuje pravděpodobnost jejího naplnění, je fakt, že na počátku 21. století jsou geopolitické spekulace typu Velké hry příliš riskantní. Je samozřejmě nutné respektovat, že existují konfliktní zájmy mocností týkající se Střední Asie, že narůstající hlad po energiích, ale i geopolitické stereotypy mohou svádět politiky i analytiky k představě věčného konfliktu v této oblasti. Na druhé straně však lze v tomto regionu nalézt celou řadu společných zájmů Číny, Ruska, USA, Evropské unie a států jak Střední Asie, tak tzv. velkého Středního východu. Jde především o společnou potřebu potlačit terorismus. S tím souvisí i kategorický požadavek, aby ve Střední Asii nebyly zbraně hromadného ničení. Jsou zde ale i další společné zájmy: například radikálně omezit či vymítit pěstování a vývoz drog – například Afghánistán se po svržení Tálibánu stal největším exporterem opia na světě. A tak by bylo možné pokračovat.
Střední Asie je nesmírně zajímavý region s bohatou historií, kulturou a pozoruhodnou přítomností i budoucností. Je to region plný vhodných příležitostí i pro podnikatele ze střední Evropy. Minimálním požadavkem z hlediska státní podpory je, aby vlády členských zemí Evropské unie a Unie sama nepohlížely na Střední Asii přes prisma geopolitické Velké hry. Střední Asie je pro státy Unie výzvou, místem, kde lze poměrně snadno a velmi názorně prokázat, že kooperace je efektivnější cesta k získávání nových přátel i ekonomických úspěchů než zaslepená konfrontace.

[6] Sengupta, A.: Heartlands of Eurasia. Citované vydání, s. 88

Mgr. Aleš Ottmár
Vliv integrace na podnikání na teritoriu Střední Asie na příkladu SCO
Ostravská univerzita v Ostravě
e-mail: Ales.Ottmar@osu.cz

Abstrakt

Článek se věnuje vlivu integrace na podnikání na teritoriu Střední Asie. Zaměřuje se na fenomén integrace ve Střední Asii. Příspěvek analyzuje roli integračního seskupení Šanghajské kooperační organizace na podnikání na tomto teritoriu. Integrace a její institucionalizace může být používána jako geopolitický nástroj pro prosazování zájmů jednotlivých aktérů, většinou těch nejsilnějších. Proces globalizace urychluje veškeré jevy a aktéři jsou nuceni jednat rychleji, což proces integrací jednotlivých států daného teritoria zrychluje.
Kľúčové slová: integrace, Střední Asie, geopolitika, Šanghajská kooperační organizace, podnikání

Abstract

The article explores impact of integration to the business in the territory of the Central Asia. Article focus on the phenomenon of integration in the Central Asia and analyse the role of integration called: the Shanghai Cooperation Organization and its influence in the business in this territory. Integration and its institutionalization can be used as geopolitical instrument for enforcement interest of the key players, generally for the most powerful. Process of globalization had been involving and had been doing faster all phenomenon and actors, which has impact on the states in the territory integration.
Keywords: Integration, Central Asia, Geopolitics, Shanghai Cooperation Organization, business

VLIV INTEGRACE NA PODNIKÁNÍ NA TERITORIU STŘEDNÍ ASIE NA PŘÍKLADU SCO

„Mnozí Evropané pochybují, že by Asie mohla dostihnout Evropu v oblasti regionální integrace. Asie však má nejen onen typ společných etických základů, jež byly pro evropskou integraci tak významné, ale taktéž propracovaný soubor mravních zásad, z nichž některé byly zavedenou součástí asijské kultury dlouho předtím, než si podobné principy osvojila Evropa.“ (Hans Küng, listopad 2007)

Úvod

Rozpadem Sovětského svazu v roce 1991 došlo k vytvoření nových států ve Střední Asii. Za posledních dvacet let na tomto teritoriu došlo ke změnám, které by málokdo předpokládal. V 90. letech minulého století bylo nástupnické destabilizované Rusko vyčerpané a dezorganizované nejen ekonomickou krizí, která Rusko zasáhla v první polovině devadesátých let, ale i dalšími socioekonomickými procesy, které Rusko zasáhly. Tyto jevy daly možnost novým aktérům, především Číně, se účastnit v geopolitickém souboji o vliv v tomto teritoriu. Pro potřeby článku je termín Střední Asie spojován s prostorem států: Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán, Uzbekistán a Turkmenistán. Geograficky je ovšem pojem Střední Asie mnohem širší, patří do něho území Sin-ťiangu, Tibetu, Mongolska, ale i Afghánistánu. Po zvolení Putina ruským prezidentem došlo ke stabilizaci Ruska, ale i jeho znovuobnovení ruské zahraniční politiky. Jeho pozice nebyla ovšem tak silná jako v minulosti, proto se vydalo cestou spolupráce a integrace s ostatními aktéry.

Fenomén integrace

Proces integrace je fenomén, který výrazně ovlivňuje mezinárodní společenství věky. Prakticky každý stát na světě je součástí nějaké integrace či procesu spolupráce. Neexistuje důvod, proč by státy nehledaly benefity z tohoto fenoménu. Fenomén integrace je znám již z období řeckých či římských dob, kdy se organizovaly vztahy mezi řeckými státy v podobě vojensko-politických spolků nazývaných *symmachie*[7]. Hlavní myšlenka integrace a spolupráce v historii vedla především k tomu, aby byl ochráněn stát vojensky, a v pozdější době došlo k rozvoji ekonomické integrace. Fundamentální myšlenky fenoménu integrace vydržely po staletí a dnes tento jev nabírá nové rozměry. S integrací se tedy můžeme dnes setkat v kulturní, vědecké, technické, humánní, energetické, teroristické, obchodní a další podobě. Integrace se stala nedílnou součástí většiny sfér lidské činnosti a společenského uspořádání. Integrace je pojem, jenž se využívá především pro jevy a procesy spojování, spolupráce či srůstání a sjednocování individuálních samostatných entit v jeden celek, který je tvořen jedním celkem v systému. *„Integrace je proces spojování privátních a státních struktur pod dohledem státu či široké mezinárodní obce."*(Omarov,2009, str. 84) Podle P. Pavlíka je: *„pojem integrace se používá především pro formy a procesy spojování, slučování popřípadě srůstání původně izolovaných nebo samostatných jednotek v jediný a vnitřně jednotný systém, jimž se vytváří nový celek."* (Pavlík 2000, str. 87)

Opakem integrace je desintegrace, která vyjadřuje rozpad nějakého celku. Pro úspěšnou integraci je nutné mít společné zájmy a postoje vycházející z konsensu jednotlivých entit. Existuje několik typologií integrace, jednu například uvádí Johnston, Gregory a Smith, kteří rozdělují integraci na formální a neformální.

[7] Z řeckých městských států například Sparta ovládla v 8.-7. století př.n.l. okolní města v rámci Lakedaimonské symmachie známé jako Peloponéský spolek.

Rozdílem mezi nimi je fakt, že formální integrace vzniká z výsledku jednání, která jsou předem plánována. Jinou typologii integračních procesů zmiňuje Omarov a uvádí pět základních typů:

- mezistátní univerzální organizace (Organizace spojených národů, Mezinárodní měnový fond, Světová obchodní organizace, atp.)
- mezistátní organizace regionálního a meziregionálního charakteru (Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj, atp.)
- mezinárodní ekonomické organizace fungující v oblasti světového trhu (OPEC, mezinárodní dohody, atp.)
- mezinárodní ekonomické organizace představující poloformální charakter (G8, atp.)
- různé obchodně ekonomické a naučně-mechanické organizace (Omarov, 2009)

Z akademické obce se procesy integrace zabýval Barbaga, Pavlík, Johnston, Gregory, Smith, Antoszewski, Herbut, Šindler a další. Kromě klasického typologického dělení integrací se při vzniku a průběhu integrací hodnotí faktory integrace, které ji přímo i nepřímo ovlivňují. Jednu z takových teorií o faktorech integrace zmiňuje prof. Sleptčenko, který rozděluje tři základní směry faktorů ovlivňující integrace. Jako první definuje ekonomické a technologické faktory, do kterých patří faktory, jako jsou: investice, modernizace, infrastruktura, produkce, ekonomická struktura zemí účastnících se integrace atd. Jako druhé určuje politické a administrativní faktory ovlivňující proces integrace. Do této skupiny zařazuje například historickou rivalitu či definování cesty rozvoje. Posledními jsou faktory vnější, které se týkají aktérů, které nejsou součástí integrace, ale mají zájmy v daném teritoriu, jde především o geopolitické zájmy jiných aktérů.

V prostoru Střední Asie existuje celá řada integračních seskupení, která se snaží přispět k rozvoji v regionu a prosadit společné cíle. Problém, který výrazně ovlivňoval integrační procesy ve středoasijském prostoru za posledních dvacet let, byl především v tom, že po rozpadu Sovětského svazu na několik nových nezávislých států a samostatné Rusko, měla tato desintegrace vliv na společenskou elitu, diplomatickou elitu, intelektuální elitu a elity další, které byly především ruské národnosti, a velká část z nich se vrátila do hranic novodobého Ruska. Tato elita, která byla hnacím motorem nově vzniklých zemí, chyběla, a neměl ji kdo zastoupit, proto docházelo během posledních dvaceti let k tomu, že bylo podepisováno mnoho smluv, mezinárodních dohod, ale k jejich naplnění málokdy došlo.
V současné době se do popředí dostává nově vychovaná diplomatická elita, která si je vědoma mezinárodního práva a jeho podstaty a dodržování, což by mohlo zvýšit šanci pro nastavení lepších standardů v dodržování a plnění smluvních závazků.

Integrační procesy ve Střední Asii mají rovněž dlouholetou tradici, mezi nejvýznamnější patří Organizace centrálně asijské spolupráce (CACO), která vznikla

v roce 2002 a jejími členy jsou Kazachstán, Uzbekistán, Kyrgyzstán a Tádžikistán. Šanghajská kooperační organizace (ŠOS), která vznikla v roce 2001 a jejími členy jsou státy: Rusko, Čína, Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán a Uzbekistán. Mezi další organizace patří Organizace ekonomické spolupráce (ECO), které vzniklo původně jen spojenectvím tří států: Turecko, Pákistán a Turecko v roce 1985, ale později v roce 1992 se rozšířili o Afghánistán, Ázerbájdžán, Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán a Uzbekistán.

Vliv Šanghajské kooperační organizace na podnikání

Kořeny tohoto integračního seskupení sahají do druhé poloviny devadesátých let minulého století, kdy se nejprve pět zemí (všichni členové kromě Uzbekistánu) setkalo v Šanghaji, aby podepsali memorandum o spolupráci. Tato multilaterální a bilaterální jednání mezi Ruskem, Čínou, Kyrgyzstánem, Kazachstánem a Tádžikistánem se neoficiálně nazývali schůzkami „Šanghajské pětky".

Šanghajský summit se uskutečnil 14. – 15. června roku 2001. Druhý den jednání, tedy 15. června, byla založena mezivládní a mezinárodní organizace Šanghajské kooperační organizace. Členské státy zaujímají plochu více než 30 miliónů km2, což je 3/5 z Euroasijského prostoru, počet obyvatel přesahuje 1,4 miliardy, což je přibližně ¼ celosvětové populace. Pracovním jazykem se stala ruština a čínština. V současné době jsou členy tyto státy: Rusko, Čína, Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán a Uzbekistán, mezi pozorovateli jsou země jako Mongolsko, Írán, Pákistán a Indie. V roce 2009 na summitu v Jekatěrinburgu byly přizvány nové dvě země jako partneři dialogu - Šrí Lanka a Bělorusko. Spojené státy požádaly v roce 2005 o členství, ale bylo jim zamítnuto. (Sectsco, 2010 [online])

Hlavním cílem bylo zesílení vzájemné důvěry, zesílení dobrých přátelských sousedských vztahů mezi členy ŠOS. Smlouva doporučovala efektivní spolupráci mezi všemi členskými státy v politické, ekonomické, obchodní, vědecké, technologické, kulturní, vzdělávací, energetické, komunikační oblasti a dalších oblastech.

Tři roky po podepsání deklarace o ŠOS je oficiálně zahájen provoz exekutivního orgánu. Sekretariát se nachází v Pekingu. Rovněž sídlo Regionálního anti-teroristického centra se nachází v Taškentu.

Mezi hlavními faktory integrace bylo zachování současných hranic, a to především bojem proti terorismu a separatismu. Spolupráce se soustředila na přeshraniční spolupráci. Později se úspěšně začíná do aktuální agendy dostávat vojenskopolitická a ekonomická spolupráce, které mají dominantní vliv na současné dění v organizaci.

Geopolitické rozložení sil v organizaci není vyrovnané. V čele stojí dva velcí světoví vojenští a ekonomičtí aktéři: Rusko a Čína, bez nichž by spolupráce měla jiné rozměry a formy. V současné době dochází k oddělování společného diskurzu Ruska a Číny, kdy Rusko prosazuje spíše vojenskopolitickou spolupráci a Čína se snaží o zvýšení svého vlivu na teritoriu Střední Asie především v ekonomické a obchodní činnosti. Členská struktura Šanghajské kooperační organizace není vyrovnaná v politickém, ekonomickém, vojenském, demografickém ani sociálním potenciálu. Mezi regionální velmoc může zařadit Kazachstán, který převyšuje zbylé středoasijské státy rozlohou a množstvím nerostných surovin. Ambice na regionální velmoc si v devadesátých letech snažil udržet Uzbekistán, především v důsledku demografickému stavu populace.

K prvnímu rozšiřování agendy Šanghajské kooperační organizace došlo v roce 2006 a v roce 2007, kdy došlo o rozšíření o sociální, humanitární a kulturní agendu, ale také vznikl energetický a jaderný klub. (Sectsco, 2010 [online])

Vzhledem k široké působnosti této organizace, která především funguje na úrovni setkávání hlav zemí členských států, porady ministrů, ale i expertů na jednotlivá témata, vzniká tak prostor pro domlouvání společných projektů, a tím i zakázky pro jednotlivé subjekty.

Integrační seskupení tedy pomocí měkké diplomacie řeší problémy a poskytuje prostor pro nezávislé ekonomické subjekty, které následně řeší vytyčené priority. Aktéři využívají Šanghajskou kooperační organizaci k ovlivňování všech regionálních otázek, k rozvoji vlastních vztahů s partnery, což přispívá k jejich prosperitě a stabilitě a uplatňují své strategické zájmy na lokálních zdrojích.

V současné době je integrační seskupení především geopolitickým nástrojem Ruska a Číny, kdy za poslední dva roky se projevují dva potencionální směry vývoje. Ruská federace preferuje vojenskopolitickou spolupráci se členy a rovněž se někdy v ruských zdrojích hovoří o vojenskopolitické alianci postavené po boku či proti NATO. V čínském pojetí je organizace především prostředkem pro ekonomickou spolupráci a vojenskopolitická integrace není prioritním bodem spolupráce. (Kurmanov, 2009)

Role obchodu Ruska a Číny se zeměmi Střední Asie je jedním z hlavních cílů bilaterálních a multilaterálních jednání v rámci ekonomických otázek v oblasti Šanghajské kooperační organizace. V kontextu hlavních úloh geoekonomické spolupráce mezi členskými zeměmi ŠOS můžeme najít následující postuláty, které můžeme považovat za konstantní. V první řadě nelze podceňovat obchod, kde se rozvíjí spolupráce a vzájemné investice, významnou roli hraje transportní a tranzitní aspekt. V druhé řadě nelze zapomínat na bilaterální obchod v součinnosti s multilaterálním obchodem. (Ottmár 2008, s. 58)

V rámci setkávání představitelů a hlav jednotlivých členských zemí byla vytvořena Obchodní rada Šanghajské kooperační organizace v roce 2006, která společně se summity státníků definuje a připravuje projekty, které se mají v regionu Střední Asie uskutečňovat. V minulém roce byly domluveny projekty v různých oblastech:

- obchodně ekonomické objekty (4)
- finančně investiční projekty (12)
- naučně-technologické projekty (17)
- zemědělské projekty (11)
- transportně komunikační projekty (17) (Kaukenova, 2009 [online])

V příspěvku a v přednášce zmíním jen některé z nich. Mezi velmi zajímavé projekty patří transportně komunikační projekty, které obsahují celou řadu možností pro podnikatelské subjekty získat zakázku. S ohledem na infrastrukturní síť jednotlivých členských států došlo k vypracování projektů pro zlepšení přístupnosti pohybu osob, služeb a zboží v oblasti především spojující Rusko a Čínu se Střední Asií. O tom svědčí naplánování projektu silniční přepravy mezi městy Volgograd a Kungrad, rovněž mezi městy Oš a Kašgar, nebo Bratrstvo a Kašgar. Mezi další projekty z oblasti transportně komunikační patří rozvoj železniční sítě mezi Čínou, Kyrgyzstánem a Uzbekistánem.

Závěr

Vznik a rozvoj Šanghajské kooperační organizace reprezentuje novou formu pohledu na dění ve Střední Asii a sousedních regionech. Nejvíce zainteresovanými státy v organizaci jsou Rusko a Čína, které používají ŠOS jako jednu z metod pro posazování svých zahraničně politických, ekonomických a bezpečnostních zájmů. Šanghajská kooperační organizace splňuje všechny požadavky statusu regionální organizace pod Chartou OSN a práva o mezinárodních organizacích. Integrační seskupení Šanghajská kooperační organizace uplatňuje vliv na podnikání na teritoriu Střední Asie. S ohledem na zastoupení zemí je zřejmé, že podnikatelské subjekty budou a jsou vybírány jen z jejich základen. Velký potenciál pro evropské společnosti je znalost „know how", se kterým se mohou uplatnit v plánovaných projektech ve Střední Asii.

Zdroje:

Interview with journalists from the G8 countries. Recorded on July 1, Kremlin.ru, July 3, 2008

"Central Asia: SCO Leaders Focus on Energy, Security, Cooperation," Eurasia Insight, August 16, 2007. [cit. 2008-01-15]. Dostupné na: www.eurasianet.org, accessed January 15, 2008

Michael Raith and Patrick Weldon, "Energy Cooperation and the Shanghai Cooperation Organization: Much Ado about Nothing?" April 25, 2008. Dostupné na: www.eurasianet.org

Antonenko, O.: The EU should not ignore the Shanghai Co-operation Organisation, Center for European Reform, Policy brief, May 2007

Weitz, R.: CHINA-RUSSIA SECURITY RELATIONS: STRATEGIC PARALLELISM WITHOUT PARTNERSHIP OR PASSION. Strategic Studies Institute, United States Army War College. August 2008. ISBN 1-58487-360-4

Wishnick, E.: RUSSIA, CHINA, AND THE UNITED STATES IN CENTRAL ASIA: PROSPECTS FOR GREAT POWER COMPETITION AND COOPERATION IN THE SHADOW OF THE GEORGIAN CRISIS. Strategic Studies Institute, United States Army War College. February 2009. ISBN 1-58487-379-5

Alexandrov, J. G.: Možet li Rossija stať jevroazijatskim tigrom. 1. vyd. Moskva: RAN. In: Dálného východu, 2007. 480 s. ISBN 978-5-89282-311-1

Gadžajev, K. S.: Geopolitičeskije gorizonty Rossii: kontury novogo miroporjadka. 1. vyd. Moskva: Ekonomika, 2007. 751 s. ISBN 978-5-282-02716-7

Omarov, N. M.: Sovremenije meždunarodnyje otnošenija i mirovaja integracija. 1. vyd. Biskek, 2009. ISBN 978-9967-424-65-4

Kaukenova, T.: Potencial Šanghajskoj organizacii sotrudničestva kak mechanizma regionalnoj ekonomičeskoj integracii v Centralnij Azii. [online 12.2.2010]. Dostupné na: http://www.easttime.ru/reganalitic/1/215.html

Ottmár, A.: Šanghajská kooperační spolupráce. Ostravská univerzita, 2008; diplomová práce

Osobný rozhovor s p. K. Z. Kurmanovom, předsedom parlamentu Kyrgyzstánu, prosinec 2009

Jehlička – Tomeš – Pavlík: Stát, prostor politika: vybrané otázky politické geografie. 1.vyd. Praha, 2000. 274s. ISBN 80-238-5566-2

Antonentko, O.: The EU should not ignore the Shanghai Co-operation Organisation. Center for European Reform, Policy brief, May 2007

Azovskij, I.L.: Kitaj i strany Centralnoj Azii: Ekonomičeskije otnošenija. Východ. Moskva 2005

Šanchajskaja organizacija sotrudničestva. [online]. [cit. 2010-02-20]. Dostupné na: http://www.setsco.org/

Central Asian Gateway. [online]. [cit. 2010-02-20]. Dostupné na: http://www.cagateway.org

Institut of Public Policy. [online]. [cit. 2010-02-20]. Dostupné na: <http://ipp.kg

Voljatko, A.V.: Problemi stanovlenija Šanchajskoj organizacii sotrudničestva i vzaimodějstvija Rossiji i Kitaja v Centralnoj Azii. 1.vyd. Moskva: RAN, 2005. 214 s.

Voljatko, A.V.: Šanchajskaja organizacii sotrudničestva: Vzaimodejstvie vo imja razvitija. 1.vyd. Moskva: RAN, 2006. 150 s.

Olcott, M.B.: Central Asia´s Second Chance. 1.vyd. Washington: CEIP, 2005. 390 s. ISBN 0-87003-217-8

Ištok, R.: Politická geografia a geopolitika. 2. vyd. Prešov: Prešovská univerzita v Prešově, 2004. 392 s. ISBN 80-8068-313-1

Vědecko-výzkumný pobyt na Fakultě geografie, Kazachstánské národní univerzitě al-Farabi, pod vedením děkana prof. S. M. Nadyrova

Ing. Viktor Borecký, CSc.
Možnosti spolupráce SR s Kazachstanom
Obchodno-ekonomické oddelenie pri Zastupiteľskom úrade SR v Alma Ate/ Kazachstane
e–mail: obeo.almaata@economy.gov.sk, obeo.almaty@mail.ru

Abstrakt:

Kazachstan je makroekonomicky stabilizovaná krajina, závislá od exportu minerálnych produktov a farebných kovov a od importu strojov, zariadení a dopravných prostriedkov. Možnosti spolupráce SR s Kazachstanom sú čiastočne obmedzené veľkou vzdialenosťou a vysokými prepravnými nákladmi, ale závisia predovšetkým od záujmu podnikateľských subjektov oboch krajín. Pre zlepšenie obchodno-ekonomických vzťahov je potrebné zvýšiť aktivity pri získavaní osobných kontaktov. Časté osobné obchodné rokovania v Kazachstane môžu byť základom budúcej kvalitnej obchodnej spolupráce medzi slovenskými a kazašskými firmami.
Kľúčové slová: Kazachstan, export, spolupráca, podnikanie v Kazachstane

Abstract:

Kazakhstan is a macroeconomically stabilized country dependent on export of mineral products and non-ferrous metals and import of machines, equipment and vehicles. The opportunities for cooperation of the Slovak Republic with Kazakhstan are partially limited by a large distance and high transportation costs, but they depend above all on the interest of the business entities of both countries. In order to improve the business-economic relations it is necessary to promote activities to gain personal contacts. Frequent business negotiations in Kazachstan in person may serve a base for future quality business cooperation between Slovak and Kazakh companies.
Keywords: Kazakhstan, export, cooperation, doing business in Kazakhstan

MOŽNOSTI SPOLUPRÁCE SR S KAZACHSTANOM

Kazachstan možno považovať za makroekonomicky stabilizovanú krajinu s rozvinutým ťažobným priemyslom a silnou poľnohospodárskou výrobou (extenzívnou).

Celkový objem zahraničných investícií už v prvých rokoch nezávislosti Kazachstanu za roky 1991 až 1993 predstavoval 1,2 mld. USD, aj napriek negatívnym javom ako sú: korupcia, nejednotná interpretácia zákonov, kvóty na udeľovanie pracovných povolení, byrokracia, sťažená komunikácia s úradníkmi na nižších úrovniach a tiež nedostatočná infraštruktúra. Za rok 2004 to už bolo 5,5 mld. USD, avšak v roku

2005 došlo k poklesu na 1,6 mld. USD. V roku 2008 ročný prílev PZI do Kazachstanu predstavoval 20,1 mld. USD. Za prvý polrok 2009 prišlo do Kazachstanu 7,7 mld. USD PZI, z toho do ťažobného priemyslu 2,1 mld. USD, do výroby a spracovania 388,3 mil. USD, do výroby a distribúcie elektriny, plynu a vody 174 mil. USD. Celkový objem PZI do Kazachstanu za obdobie 2003 - polrok 2009 - dosiahol 97,6 mld. USD. Najväčšími investormi v priemysle ropy a plynu v Kazachstane sú USA, Francúzsko, Turecko, V. Británia, Taliansko, Nórsko a Nemecko. V oblasti metalurgie sú to Južná Kórea, V. Británia, Japonsko, Kanada a India.

Kazachstan dosiahol v roku 2007 rast HDP 8,5 %. Rast bol podporený svetovými cenami komodít na trhu a rastom domácej spotreby. Z veľkej miery sa na ňom podieľali stavebníctvo a finančný sektor, ktoré prispeli - v priemere 40 % k ekonomickému rastu vygenerovanému domácim sektorom. V roku 2008 rast HDP predstavoval iba 3,2 %. Spomalenie rastu spôsobila svetová finančná kríza, ktorá sa v Kazachstane začala prejavovať od augusta 2007 (hypotekárna kríza). V 2009 roku dosiahol rast HDP úroveň 1,0 %.

Ekonomika štátu je naďalej závislá od ropného a plynárenského priemyslu, ktoré sa podieľajú 30 % na tvorbe HDP. Viac ako 70 % exportu tvorí ropa a plyn, preto hlavným cieľom Kazachstanu je diverzifikácia ekonomiky, čím by sa znížila jeho závislosť na uhľovodíkových sektoroch. V dôsledku tejto závislosti má kazachstanská ekonomika svoje slabé miesto spojené s náhlym poklesom cien ropy, čo má za následok pokles rastu HDP.

Kazachstan sa nachádza na druhom mieste vo svete, čo sa týka tempa rastu exportu ropy za posledných päť rokov. V súčasnosti Kazachstan ťaží 1,3 miliónov barelov ropy za deň a vyváža viac ako jeden milión. Ťažba polovice kazašskej ropy je produkovaná z troch ropných nálezísk Tengiz, Uzen a Karačaganak. V roku 2015 sa očakáva, že ťažba dosiahne 3,5 milióna barelov/deň, z ktorých tri milióny pôjdu na export. Plánuje otvoriť ropné ložiská v Buzači, Sazankuraku, Saztobe, Airankole. Ťažbu na najväčšom kazašskom poli Kašagan, ktorého geologické zásoby sa odhadujú na dve miliardy ton zemného plynu a ropy, realizuje predovšetkým medzinárodné konzorcium vedené talianskou firmou Eni SpA.

Tabuľka: Základné makroekonomické ukazovatele ekonomiky Kazachstanu

Ukazovateľ	2004	2005	2006	2007	2008	2009
HDP, mld. tenge	5870,1	7457,1	9762,7	10592,5	10931,5	15887,8
Rast HDP, % k predchádzajúcemu roku	109,6	109,7	110,6	108,5	103,2	101,2
HDP na obyvateľa, USD podľa oficiálneho kurzu	2770	3703	5192	6796	8514	6737
Index spotrebiteľských cien, % dec.k dec. predch.roku	106,7	107,5	108,4	118,8	109,5	107,3
Index rastu cien výrobcov priemyselných tovarov, % k predchádzajúcemu roku	23,8	20,3	14,6	31,9	-18,6	-22,0
Vývoz tovarov (FOB), mld. USD	20,1	27,8	38,3	47,8	71,2	43,2
Dovoz tovarov (FOB), mld. USD	12,8	17,4	23,7	32,8	37,9	28,4
Rozpočtový deficit v % k HDP	- 0,3	0,6	0,6	-1,6		4,4
Celkový zahraničný dlh, mld. USD	32,7	43,4	73,5			
Investície do zákl. kapitálu, mld. tenge	1531	2205	2810	3234,2	3836,1	4546,9
Investície do základného kapitálu, % k predchádzajúcemu roku	106,0	122,1	110,6	108,2		102,1
Objem priemyselnej produkcie (prác, služieb), mld.tenge	3734,0	5124,1	6484,9	7703,8	8802,5	8952,2
% k predchádzajúcemu roku	110,1	104,6	107	104,5	102,2	101,7
Hrubá poľnohospodárska produkcia, mld. tenge		763,2	850,8	1069,6	1316,4	1620,3
% k predchádzajúcemu roku	99,5	107,3	104,5	108,4	94,4	113,8
Priemerná nominálna mesačná mzda, tenge	32652	44956	53558	59651	59722	66890
Rast platu oproti predchádzajúcemu roku	126,5	126,1	119,1	125,0	100,1	112,3
Kurz tenge/USD, ročný priemer	136,04	132,88	126,09	120,7	120,3	147,5
Kurz tenge/EUR, ročný priemer	169,04	165,42	158,27	173,9	177,0	205,7

Zdroj: Štátny štatistický výbor RK, Centrálna banka RK (údaje nie sú v porovnateľných cenách)

Sociálno-ekonomický rozvoj Kazachstanu za rok 2009

Objem priemyselnej výroby za január - december 2009 predstavoval 8 925,2 mld. tenge v bežných cenách a v porovnaní s rovnakým obdobím 2008 vzrástol o 1,7 %. Výroba sa zvýšila v ťažobnom priemysle o 6,1 %, naopak klesla v spracovateľskom priemysle o 4,5 % a pri výrobe a distribúcii elektrickej energie, plynu a vody o 1,9 %. Inflácia (index spotrebiteľských cien) dosiahla 106,2 %. Ceny na potraviny vzrástli o 3,0 %, na nepotravinárske tovary o 8,6 % a na platené služby o 8,4 %. Ceny výrobcov priemyselnej produkcie vzrástli o 31 %.

Priemerný mesačný plat za január - november 2009 predstavoval 66 890 tenge, čo predstavuje nominálny medziročný nárast 12,3 % (6,1 % reálne). Priemerný mesačný príjem obyvateľstva za január – november 2009 predstavoval 35 140 tenge na osobu, čo predstavuje nominálny medziročný nárast o 12,1% (6,0 % reálne). Počet nezamestnaných v decembri 2009 (odhad) dosiahol 532,9 tis. osôb, úroveň nezamestnanosti dosiahla 6,3 % ekonomicky aktívneho obyvateľstva. Pritom na úradoch práce je ku koncu decembra 2009 zaregistrovaných len 53,4 tis. nezamestnaných, čo predstavuje podiel 0,6 % z ekonomicky aktívneho obyvateľstva. Úrady práce tu neplnia svoju funkciu, ako je zvykom napr. v Európe.

Objem hrubej poľnohospodárskej produkcie za január - december 2009 v bežných cenách dosiahol 1 620,3 mld. tenge a v porovnaní s rokom 2008 vzrástol o 13,8 %.

Celkový objem prepravy tovarov za január - december 2009 dosiahol 336,8 mld. tkm a v porovnaní s rokom 2008 klesol o 8,9 %. Objem maloobchodného obratu (bez spoločného stravovania) v decembri 2009 v porovnaní s novembrom 2009 sa zvýšil o 15,3 %. Za mesiace január - december 2009 dosiahol 2 525,3 mld. tenge a v porovnaní s rokom 2008 sa znížil o 3,9 %. Objem investícií do základného kapitálu za január - december 2009 predstavoval 4 546,9 mld. tenge, čo je o 2,1 % viac ako v roku 2008.

Podľa stavu k 1. 1. 2010 je v republike zaregistrovaných 298 028 právnických osôb, z čoho s počtom do 50 zamestnancov je 282 503. Činných právnických osôb je 188 800, z nich je 174 250 podnikov s počtom do 50 zamestnancov.

Príjmy štátneho rozpočtu RK, podľa údajov MF RK, k 1. decembru 2009 dosiahli 3 167,7 mld. tenge, výdavky 3 437,2 mld. tenge. V porovnaní s rovnakým obdobím roku 2008 príjmy klesli o 11,1 % a výdavky o 8,0 %. Podľa údajov Národnej banky RK, úvery bánk druhej úrovne do ekonomiky Kazachstanu ku koncu novembra 2009 dosiahli 7 822,4 mld. tenge a v porovnaní s rovnakým obdobím minulého roku vzrástli o 5,8 %. Podiel dlhodobých úverov predstavuje 84,6 % a podiel úverov v cudzej mene 49,9 %. Objem depozitov ku koncu novembra dosiahol 6 257,9 mld. tenge, čo je o 20,1 % viac než v rovnakom období roku 2008. Depozity obyvateľstva predstavovali 1 806,9 mld. tenge, čo je rast o 25,2 %.

Zahraničný obchod Kazachstanu

Tabuľka: Obchodná bilancia Kazachstanu za roky 2003 – 2009 – vývoz, dovoz a saldo v mil. USD

Rok	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Index 09/08
Vývoz	12 927	20 096	27 849	38 250	47 755	71 184	43 196	60,7
Dovoz	8 409	12 781	17 353	23 677	32 756	37 889	28 409	75,0
Obrat	21 336	32 877	45 202	61 927	80 511	109 073	71 605	65,6
Saldo	4 518	7 315	10 496	14 573	14 999	33 295	14787	

Zdroj: Štátny colný výbor KR

Kazašský zahranično-obchodný obrat v roku 2009 dosiahol 71,6 mld. USD, čo predstavuje 34,4 % percentný pokles v porovnaní s rokom 2008, z čoho 43,2 mld. USD tvoril vývoz (pokles o 39,3 %) a 28,4 mld. USD dovoz (pokles o 25 %). Kazašský zahraničný obchodný obrat v roku 2009 s krajinami Európskej únie dosiahol objem 28,8 mld. USD (40,2 % z celkového obratu) a so štátmi SNŠ objem 18,8 mld. USD (26,3 %). Najvýznamnejšími obchodnými partnermi boli Rusko (17,4 %), Čína (13,2 %), Taliansko (12,0 %), Francúzsko (5,4 %) a Ukrajina (4,8 %).

Vo vývoze z Kazachstanu v roku 2009 prevládali minerálne produkty s podielom 74,0 % (v roku 2008 bol ich podiel 73,0 %). Podiel ostatných tovarov bol nasledujúci: nedrahocenné kovy 12,7 % (15,2 %), chemická produkcia 5,3 % (3,4 %), potraviny 3,8 % (4,2 %), stroje, zariadenia a dopravné prostriedky 0,9 % (1,7 %). V dovoze do Kazachstanu v roku 2009 prevládali stroje, zariadenia a dopravné prostriedky 39,5 % (v roku 2008 bol ich podiel 38,6 %). Podiel ostatných tovarov bol nasledujúci: nedrahocenné kovy 20,1% (16,8 %), minerálne produkty 10,7 % (15,8 %), chemická produkcia 12,1 % (6,8 %), potraviny 8,7 % (7,9 %).

Tabuľka: Vývoj zahraničného obchodu medzi Slovenskom a Kazachstanom

Ukazovateľ / rok v tis. EUR	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Export	31 158	32 128	49 446	61 219	43 592	32 038
Import	16 943	11 169	18 512	27 925	21 026	6 268
Obchodný obrat	48 101	43 297	67 958	89 143	64 618	38 306
Obchodná bilancia	14 215	20 959	30 934	33 294	22 566	25 770

Zdroj údajov: ŠÚ SR, MH SR

Kazachstan z hľadiska objemu zahranično-obchodnej výmeny v roku 2009 zaujímal spomedzi krajín SNŠ štvrté miesto za Ruskou federáciou, Ukrajinou a Bieloruskom. Vzájomný obchodný obrat v roku 2009 v porovnaní s rokom 2008 klesol o 40,3 %, a to najmä kvôli poklesu slovenského exportu o 26,2 % a významnému poklesu importu o 70 %. Pokles vzájomného obchodu bol ovplyvnený svetovou finančno-hospodárskou krízou, ktorá sa v Kazachstane začala prejavovať od augusta 2007 a takisto poklesom cien základných exportných komodít Kazachstanu.

Odporúčania pre slovenských podnikateľov

V Kazachstane je v prvom rade dôležité si nájsť seriózneho obchodného partnera, ak firma nemá záujem otvoriť si priamo pobočku v štáte. Obchod funguje cez osobné vzťahy a kontakty, čo logicky vychádza z ázijskej tradície. V praxi to znamená, že emailová komunikácia funguje veľmi zle (dokonca aj so štátnymi organizáciami, nielen so súkromnými firmami). Materiály a dokumenty v inom jazyku ako ruskom sú celkom nevhodné (znalosť angličtiny je slabá a pracovná disciplína pracovníkov takisto). Znamená to, že žiadna administratívna sila sa nebude trápiť prekladom a takisto sa nebude zaoberať anglicky napísanými mailami, faxmi a pod. Telefonická, faxová, emailová komunikácia funguje zle. Kazachstan je teritórium, do ktorého v prípade obchodného záujmu slovenskej firmy je nevyhnutné cestovať a to nielen raz, ale pravidelne. Čo sa týka zastúpenia slovenskej firmy v krajine, je vhodné mať priamo v teritóriu aspoň jedného svojho pracovníka (občana SR alebo kmeňového zamestnanca firmy), z dôvodu lepšej možnosti kontroly behu firmy a zmenšenia rizika nepríjemných následkov pre slovenskú firmu. Zároveň je však potrebná i miestna sila (najlepšie vo funkcii viceprezidenta firmy), ktorá rozumie pomerom a chápe niektoré vzťahové nuansy (rodinné, politické, národnostné atď.). Treba si uvedomiť aj to, že v súčasnosti sa stále viac presadzuje kazašský jazyk a v blízkej budúcnosti bude potrebné viesť v ňom účtovníctvo.

Reklame sa v Kazachstane udeľuje dostatočná pozornosť. Obyvateľstvo je práve v štádiu, keď na reklamu zosilnene reaguje (na rozdiel od reklamou unaveného západu). Niektoré slovenské firmy neuspeli na trhu práve pre svoju neochotu investovať do reklamy. Reklamné spoločnosti v Kazachstane ponúkajú reklamné a tlačové služby. Každý rok rastú zisky z reklamy, ktorá je silným prostriedkom na prezentáciu tovarov a služieb zo všetkých sfér biznisu.

Obchodné stretnutia s kazašským partnerom je vhodné pripravovať s dostatočným časovým predstihom, ale aj tak sa často stáva, že sa termíny stretnutí menia. Obyčajne sa stáva, že pri dohadovaní termínu stretnutia kazašská strana zaujme stanovisko „keď priletíte, potom sa dohodneme na presnom čase stretnutia".

Rokovania je lepšie realizovať prednostne v ruskom jazyku a je vhodné mať pripravené prospekty a materiály tiež po rusky. Rokovanie v anglickom jazyku je tiež možné, ale iba s mladšími partnermi alebo prostredníctvom tlmočníka. Pri rokovaniach je veľmi dôležitý osobný kontakt. Najvhodnejšie je využiť možnosť sprostredkovania alebo odporúčania spoločného známeho (mnohé kontakty sú založené na vzťahoch z predchádzajúcich štruktúr alebo rodinných vzťahoch). Je treba rátať s istou dávkou nezodpovednosti, nedochvíľnosti, nedostatočného alebo nedostatočne rýchleho chápania. Niekedy to je hra, pričom to vyzerá ako spomalené chápanie. Takisto treba rátať s určitou dávkou arogancie najmä vo vysokých, tzn. zámožných kruhoch. Napriek istej, z európskeho pohľadu zaostalosti, netreba miestnym ľuďom naznačovať vlastnú nadradenosť. Zároveň ale nie je vhodné rokovať v nižšej submisívnej polohe. Úplne nevhodné je prejavovať veľkú slušnosť, keďže napríklad slušnosť je v tejto tradične patriarchálnej spoločnosti chápaná skôr ako slabosť. Miestni obchodníci však rýchlo vycítia profesionalizmus, ktorý si vážia. Je dobré vedieť zaujímavo a pútavo rozprávať, tradičné sú prípitky. Vhodné je obdarovať drobnou pozornosťou, napr. krištáľové sklo, kniha, brožúra o Slovensku a pod.

V Kazachstane v obchode ešte u mnohých podnikateľov neexistujú reálne predstavy o cenách. Európsky tovar sa im zdá často drahý. Nechápu napríklad existenciu dopravných nákladov a pod. Majú všeobecne skreslené predstavy o cenách a kvalite tovaru. Veľmi zle vplýva na predstavy o cenách čínsky tovar. Miestnym obchodníkom ešte stále nič nehovorí notoricky známa fráza „nie som tak bohatý, aby som si kupoval lacné veci." Avšak aj tu už ide posun k lepšiemu, najmä s prílevom mladých vzdelaných profesionálov do obchodnej sféry (deti mnohých bohatých Kazachov sú absolventi popredných vysokých škôl USA a Európy). Niekedy slovenské firmy reagujú veľmi nepružne na požiadavky kazašských partnerov, čím sa pripravujú o možnosť vývozu do Kazachstanu. Často je potrebná motivácia vo forme zľavy na prvú dodávku, prípadne formou skúšobného prepožičania zariadenia alebo vystavenia fungujúcej vzorky (v prípade dôveryhodných firiem). Kazašský obchodník sa potrebuje presvedčiť o kvalite ponúkaného tovaru. Internetové katalógy a zaslané cenníky nie sú preňho dostatočne presvedčivé. Jednoznačne tu funguje moment, že obchodník chce tovar vidieť a vyskúšať.

Cenová politika je v poslednom období diktovaná expanziou lacných čínskych výrobkov. Kazaši často nekladú dôraz na kvalitu alebo na ekologické parametre, a preto často nakupujú lacné a menej kvalitné tovary. V poslednom období však vzniká strach zo všetkého, čo je spojené s Čínou a kazašskí obchodníci začínajú dávať prednosť európskym tovarom.

Mgr. Milan Gubka
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
e-mail: milan.gubka@umb.sk

Abstrakt

Stredná Ázia je jedným zo svetových regiónov s významným geostrategickým postavením. Z tohto dôvodu sa stáva centrom záujmu viacerých svetových a regionálnych aktérov. Európska únia sa taktiež snaží posilniť svoje postavenie v tomto regióne, či už politickou alebo ekonomickou iniciatívou. Príspevok analyzuje súčasný stav obchodných vzťahov Európskej únie s regiónom strednej Ázie. Taktiež sa pokúša predstaviť niektoré postupy EÚ v regióne, umožňujúce prehĺbenie spolupráce v ekonomickej a politickej oblasti.
Kľúčové slová: stredná Ázia, Európska únia, obchodné vzťahy, Stratégia pre nové partnerstvo

Abstract

The region of Central Asia is well known for its geostrategic role that puts it in the center of interest of world and regional powers. European Union tries as well to strengthen its position in this region, economically as well as politically. This paper analyzes the business relations between the EU and Central Asia and tries to present possible actions of the EU to reinforce the cooperation of these two regions.
Keywords: Central Asia, European Union, business relations, Strategy for a New Partnership

ROZVOJ OBCHODNÝCH VZŤAHOV EÚ S REGIÓNOM STREDNEJ ÁZIE

Stredná Ázia – región strategického významu

Stredná Ázia je jedným zo svetových regiónov s významným geostrategickým postavením. Nachádza sa na križovatke medzi Európou, Stredným východom, východnou Áziou a južnou Áziou. Existuje viacero spôsobov vyčlenenia tohto regiónu, ale pre účely príspevku použijeme najčastejšie využívané vymedzenie, a to ako zoskupenie piatich štátov, Kazachstanu, Kirgizska, Tadžikistanu, Turkmenistanu a Uzbekistanu. Tieto štáty v súčasnosti priťahujú medzinárodný záujem najmä z dôvodu výskytu ložísk nerastných surovín, obchodného potenciálu vychádzajúceho z geografickej polohy ako aj celkového globálneho významu. Aj napriek spoločným črtám v historickom vývoji, kultúre a jazyku, tieto štáty sa od

seba výrazne odlišujú územným členením, obyvateľstvom, a hlavne ekonomickou situáciou.

Celkový počet obyvateľov v štátoch regiónu je približne 67 miliónov. Najľudnatejším štátom je Uzbekistan, s viac ako 27 miliónmi. Najväčším štátom, čo do rozlohy je Kazachstan, ktorý je deviatym najrozľahlejším štátom sveta.

Ako už bolo spomínané, v regióne strednej Ázie sa nachádzajú významné ložiská nerastných surovín, konkrétne tri percentá svetových zásob ropy a sedem percent zásob zemného plynu. Menej známe sú však ostatné nerastné suroviny, taktiež dostatočne zastúpené v rámci regiónu, najmä urán, kde je Kazachstan na prvom mieste vo svete, mangán, chróm, uhlie, rádium, arzén, atď.

Taktiež netreba opomenúť ani veľmi významný poľnohospodársky potenciál regiónu. Rôznorodosť klímy umožňuje pestovanie širokého spektra rôznych plodín. Najvýznamnejšie je pestovanie bavlny a pšenice. Kazachstan je jedným z najväčších svetových pestovateľov a exportérov obilia. Stredná Ázia je jednou z najúrodnejších oblastí sveta na pestovanie zeleniny a ovocia.

Vďaka súboru všetkých týchto okolností sa región stáva centrom záujmu viacerých svetových a regionálnych aktérov. Európska únia je práve jedným z takýchto aktérov, so záujmom o posilnenie svojho postavenia, či už politickou alebo ekonomickou iniciatívou.

Politická iniciatíva Európskej únie

Členské štáty EÚ v roku 1992 rýchlo reagovali na novovzniknuté štáty v strednej Ázii a začali rokovania na bilaterálnej úrovni s každým štátom regiónu v rámci ***Dohôd o partnerstve a spolupráci*** (Partnership and Association Agreements – PCA). Tiež sa so všetkými piatimi štátmi začali realizovať programy technickej pomoci – ***TACIS***. Samotný progres v rámci týchto programov bol však veľmi pomalý a najmä nekohézny. V prípade Kazachstanu, Kirgizska a Uzbekistanu vstúpili dohody do platnosti po ratifikácii v roku 1999. Dohoda o partnerstve a spolupráci s Uzbekistanom bola čiastočne zrušená po udalostiach v Andidžane v roku 2005. K jej následnej čiastočnej obnove prišlo až v roku 2008. S Tadžikistanom bola Dohoda podpísaná až v roku 2004 a ratifikovaná v roku 2009, najmä z dôvodu niekoľkoročnej občianskej vojny. Dohoda s Turkmenistanom bola podpísaná v roku 1998, avšak k ratifikácii ešte nedošlo, kvôli nesúhlasu Francúzska a Veľkej Británie, kvôli politickej situácii v štáte. Predpokladá sa však, že Dohoda bude ratifikovaná v priebehu roka 2010.

Obchodné bilaterálne vzťahy EÚ a Tadžikistanu sú upravené ***Dočasnou dohodou o obchode a obchodných veciach***. Všetkých päť štátov je súčasťou ***Všeobecného systému preferencií EÚ***. Tento systém je založený na vytvorení určitého

obchodného rámca, ktorý by podporoval export stredoázijskej produkcie na európsky trh.

Pri sledovaní nejakej jednotnej európskej politiky, je dôležité nahliadať na EÚ ako na samostatnú jednotku, obchodného partnera a nie ako sústavu jednotlivých trhov. Obchodné vzťahy sú však prevažne tvorené jednotlivými spoločnosťami a nie Úniou ako celkom. Čo sa však týka samotnej politiky, je zrejmá absencia určitého dlhodobého plánu, aj keď v roku 2007 začala EÚ posilňovať svoje postavenie v strednej Ázii a rozširovať svoj ekonomický záujem. V súčasnosti EÚ predstavuje jedného z hlavných obchodných partnerov štátov stredoázijského regiónu. Celkovo ale vzájomné vzťahy ostávajú založené prevažne na energetických surovinách. Odhliadnuc od tohto sektora sú ostatné oblasti zanedbávané, čo dokazuje nerovnováha obchodných vzťahov týchto dvoch regiónov.

Európska únia je v súčasnosti v situácii, kedy sa dá povedať, že len hľadá svoje pevné postavenie v strednej Ázii, v regióne, kde musí čeliť exponenciálnemu rastu Číny, ako aj pretrvávajúcemu, a tradičné silnému, vplyvu Ruskej federácie.

Stredná Ázia však predstavuje pre EÚ limitovaný trh. Počet obyvateľov piatich štátov je niečo viac ako 60 miliónov obyvateľov, z ktorých je väčšina na úrovni chudoby (s výnimkou kazašskej strednej vrstvy). Dá sa povedať, že v podstate iba Kazachstan zažil určitý ekonomický rast, s GDP per capita 11 369 USD, kým Uzbekistan, Kirgizsko a Tadžikistan majú GDP s hodnotami medzi 2 600 a 2 100 USD. (International Monetary Fund, 2009)

Taktiež neexistuje žiaden spoločný právny rámec v strednej Ázii, keďže iba Kirgizsko je vo WTO, Turkmenistan zatiaľ ani nepodal žiadosť o členstvo, Tadžikistan a Uzbekistan ešte podľa analýz nebudú dlho spĺňať prístupové kritériá. Jediným možným kandidátom je Kazachstan. Aj tento fakt vplýva negatívne na celkový záujem o zintenzívňovanie spolupráce so štátmi regiónu.

Za účelom rozvoja vzájomných ekonomických vzťahov bola v roku 2007 Európskou radou prijatá Stratégie pre nové partnerstvo, ktorá si stanovila niekoľko základných cieľov v regióne, ako je napríklad podpora vstupu štátov do Svetovej obchodnej organizácie, väčšiu dostupnosť produktov z regiónu strednej Ázie, podpora exportu, ekonomickej diverzifikácie a ekonomicko-obchodných štruktúr, hlavne čo sa týka rozvíjania partnerstiev na úrovni štátneho a súkromného sektora (European Union, 2007).

Politická atmosféra v čase prijímania Stratégie bola ovplyvnená tromi faktormi: problémom logistiky dodávok počas prebiehajúcej vojny v Afganistane, májovým povstaním v Uzbeckom Andijane v 2005, a snahou o diverzifikáciu zdrojov energetických surovín po Rusko-Ukrajinskej plynovej kríze v januári 2006.

EÚ stanovila rozpočet pre Stratégiu na roky 2007-2010 vo výške 314 miliónov €, a pre nasledujúce roky projektu 2010-2013 s navýšením vo výške 356 miliónov €. Celkový predpokladaný rozpočet Stratégie je tým pádom vo výške 719 miliónov €. (Emerson, Boonstra, 2010)

Obchodná prítomnosť EÚ umožňuje sledovanie viacerých cieľov v regióne, či už snahu o diverzifikáciu trhu a priemyslu alebo posilňovanie inštitúcie občianskej spoločnosti, čo následne môže znamenať ďalšie posilňovanie európskej prítomnosti. Tiež podpora právneho štátu, rozvoj súkromného sektora a transparentnosti vo vládnutí, ako aj riešenie otázok chudoby a zdrojov nestability.

Ako už bolo spomenuté, vzťah EÚ - stredná Ázia je založená na energetickom sektore. 80 % európskeho importu z Kazachstanu je ropa, z Turkmenistanu 90 %, Uzbekistan 30 %. Energetický sektor je však zároveň silným geopolitickým nástrojom a preto je náročné ho zaraďovať medzi klasickú obchodnú sféru.

EÚ je hlavným obchodným partnerom regiónu strednej Ázie, avšak je nutné to chápať ako súbor obchodných vzťahov s jednotlivými štátmi. Keby išlo o samostatné štáty, tak vzťahy s Ruskom sú najrozvinutejšie, vychádzajúc z jeho tradičného vplyvu v regióne, s obchodnou bilanciou 21 mld. USD v roku 2007. Ďalším partnerom je Čína, s obchodnou bilanciou 14 mld. USD a na treťom mieste Nemecko so 7 mld. USD (European Commission, 2007).

Partnerstvo týchto dvoch blokov je však silne nerovnovážne, pretože kým EÚ ako celok predstavuje hlavného obchodného partnera strednej Ázie, napr. Kazachstan predstavoval 1 % európskeho importu a 0,5 % exportu, čím sa zaradil na 29. miesto v zozname obchodných partnerov. Ostatné štáty regiónu obsadili ešte nižšie priečky (pozri tabuľku). Základné bohatstvo regiónu je založené na geografickom postavení a energetických surovinách. Kým EÚ má viacero dôvodov na rozvoj v strednej Ázii, je nepravdepodobné, že by sa tá stala kľúčovým obchodným parterom v porovnaní so severnou Amerikou a Ázijskými štátmi.

Tabuľka: Postavenie krajín strednej Ázie ako obchodných partnerov EÚ a naopak

	Postavenie štátu ako obchodného partnera EÚ (import, export)	*Postavenie EÚ ako obchodného partnera pre jednotlivé štáty (import, export)*
Kazachstan	*29. miesto (22., 36.)*	*1. miesto (2., 1.)*
Uzbekistan	*79. miesto (69., 93.)*	*2. miesto (2., 1.)*
Turkmenistan	*120. miesto (106., 122.)*	*3. miesto (1., 3.)*
Tadžikistan	*142. miesto (116., 151.)*	*3. miesto (6., 1.)*
Kirgizsko	*147. miesto (163., 133.)*	*4. miesto (3., 8.)*

Zdroj: European Commission, 2007

Čo sa týka samotného „bloku" Európskej únie, pri tvorbe spoločných postupov sa objavuje jeden z hlavných problémov, a to nekohézna politika EÚ. Nemecko napríklad podporuje malé a stredné podniky, ktoré sú hlavným dynamom jeho ekonomiky. Francúzsko a Taliansko sú na druhej strane zástancami veľkých súkromných a štátnych podnikov. Pokiaľ sa jednotlivé členské štáty nedohodnú na postupe, nebude možné vytvoriť jednotný rámec pre politiku EÚ v strednej Ázii. A ako je badateľné z iných prípadov v minulosti, zjednotenie politík a záujmov jednotlivých členských štátov je veľmi náročné.

V súčasnosti je vzťah EÚ založený práve na veľkých spoločnostiach, prevažne obchodujúcich v energetickom sektore. Malé a stredné podniky nemajú na trhu silné postavenie, čo je demotivujúcim prvkom pre investície. Taktiež pri porovnaní s ostatnými regiónmi sveta nie je stredoázijský región najziskovejší – mzda je pomerne vysoká, technologické schopnosti sú na úpadku, investičné prostredie nie je najlepšie a politická situácia vo väčšine štátov nestabilná. Objavuje sa tu však aj ďalšia dimenzia európskej prítomnosti v regióne, a to určitá snaha o „europeizáciu" regiónu. Činnosť európskych spoločností v regióne nemusí byť prvoplánovo postavená len na obchode a zisku, ale aj na podpore určitého modelu európskeho spôsobu života a európskej trhovej ekonomiky, ktorá rešpektuje sociálne práva. Z dlhodobého hľadiska by sa mohlo jednať o rozšírenie takéhoto modelu života na obyvateľstvo strednej Ázie.

Je však ťažko predstaviteľná spolupráca napríklad Nemecka a Francúzska pri výrobe automobilov a súčiastok, alebo v iných odvetviach ako napr. chemickom priemysle, strojárstve, atď. Na druhej strane by však bolo možné podporiť spoločnosti, či už finančnými výhodami, znížením daní, právnymi výhodami pri zakladaní spoločnosti, atď., čo by mohlo podporiť spoluprácu medzi spoločnosťami viacerých členských štátov a vytvoriť tak silné aliancie profitujúce na stredoázijskom trhu.

Obchodné vzťahy vybraných štátov EÚ so stredoázijským regiónom

Štáty EÚ sú však tie jednotlivé prvky, ktoré vytvárajú celkové vzájomné vzťahy EÚ a strednej Ázie. Čo sa týka obchodu, najviac investícií smeruje do Kazachstanu, ako ekonomicky najvyspelejšieho štátu regiónu.

Nemecko, najsilnejšia európska ekonomika a jedna z najsilnejších na svete, je kľúčovým partnerom pri rozvíjaní vzťahov EÚ – stredná Ázia. Vzájomný silný vzťah Nemecka a Kazachstanu je čiastočne postavený aj na historickom základe, keďže ku koncu sovietskej éry žilo v Kazachstane odhadovane viac ako milión Nemcov. V súčasnosti je tento počet značne nižší, niečo viac ako 200 tisíc. Obchodná bilancia v roku 2007 predstavovala 5,6 mld. €. (Peyrouse, 2009)

Nemecko, aj napriek záujmu o investovanie v energetickom sektore, hľadá spôsoby na posilnenie postavenia najmä v priemyselnej výrobe, automobilovom priemysle, stavebníctve, výrobe elektroniky, poľnohospodárstve, riadení a vzdelávaní kvalifikovanej pracovnej sily. Na takýto záujem odpovedá aj politika Kazachstanu, ktorá podporuje snahy Nemecka o investovanie v iných sektoroch ako je energetický. Záujem Nemecka vychádza aj z podstaty jeho ekonomiky, a to sú hlavne malé a stredné podniky, ktoré tvoria 80% jeho ekonomiky. Taktiež je však zrejmá snaha o prienik do celého regiónu po úspešnom etablovaní sa v Kazachstane. Druhým najväčším obchodným partnerom v regióne strednej Ázie je Uzbekistan, s ktorým obchodná bilancia predstavovala 329 mil. USD v roku 2007. (Peyrouse, 2009)

Talianska ekonomika je poznačená silnými regionálnymi kontrastmi, ale aj napriek vnútornej ekonomickej nejednotnosti je efektívna pri vytváraní fungujúcich obchodných vzťahov so zahraničím. Vďaka spoločnosti AGIP a jej prítomnosti v North Caspian Sea Consortium je Taliansko jedným z hlavných obchodných partnerov Kazachstanu. Obchodná bilancia v roku 2007 predstavovala 8,9 mld. USD. Spolupráca prebieha v rôznych sférach, od poľnohospodárstva, cez ľahký priemysel, až po potravinárstvo alebo stavebníctvo.

Francúzsko, napriek mnohým spoločným obchodným znakom s inými európskymi štátmi, má významné obchodné postavenie najmä vďaka svojej reputácii vo vinárstve, výrobe syrov, parfumov, kozmetiky, odevov a luxusných doplnkov.

Veľká Británia dováža prevažne prvotné suroviny, ako oceľ, meď, vlnu, hnojivá, vzácne kovy, a exportuje prevažne produkty spojené s transformáciou priemyslu, inovácie, vedecké komponenty, transportné zariadenia, hi-tech zariadenia, optiku, chemické výrobky, ale aj potraviny a tabak. Veľká Británia sa rovnako snaží o diverzifikáciu svojich podnikateľských aktivít, a to rozvojom technológií a výskumných centier.

Významné postavenie na stredoázijskom trhu má tiež Holandsko. Holandská ekonomika je tradične závislá na zahraničnom obchode. Dá sa povedať, že aj z toho dôvodu začali obchodovať na nových trhoch v postsovietskom regióne, a to najmä vďaka využitiu svojho postavenia ako poskytovateľa leteckej prepravy. Medzi rokmi 1993 a 2008, preinvestovalo Holandsko v Kazachstane 39 mld. USD. Tieto investície sú hlavne v energetickom sektore, finančnom sektore, transporte a komunikáciách. Vzťahy s Uzbekistanom na druhej strane výrazne prepadli. Kým v roku 1996 obchodná bilancia predstavovala 200 mil. USD, v roku 2007 len 55,6 mil. USD. (Peyrouse, 2009)

Španielsky ekonomický rast predznamenáva jeho veľký ekonomický potenciál v regióne, keďže vzájomná obchodná bilancia predstavovala 906 mil. USD v roku 2007, čo bol dvojnásobok oproti roku 2005. Kazachstan exportuje najmä nerastné suroviny a petrochemické produkty a importuje potraviny, alkohol, tabak, plasty, gumu, elektroniku. Švédsko a Fínsko vyvážajú prevažne transportné zariadenia a telekomunikačné produkty, ako aj drevárske a potravinárske výrobky.

Štáty strednej a východnej Európy majú taktiež svoj podiel na rozvoji ekonomických vzťahov EÚ so strednou Áziou. Slovensko a Slovinsko sú v regióne prítomní len okrajovo, avšak Bulharsko a Rumunsko sa výrazne zaujímajú o energetiku, najmä v intenciách osi Kaspické more – Čierne more. Najaktívnejším partnerom stredoázijských štátov z tohto regiónu EÚ je Poľsko. Bilaterálny obchod Poľska a Kazachstanu v roku 2007 predstavoval 884 mil. USD. Záujem Poľska je prevažne o stavebníctvo, poľnohospodárstvo a chemickú výrobu. Všetky štáty z tohto regiónu majú však určité spoločné záujmy, najmä čo sa týka pôsobenia v metalurgickom a v textilnom priemysle. Z pohľadu stredoeurópskych štátov je stredoázijský región zaujímavý vďaka svojmu potenciálu na rozvoj.

Na základe záujmov štátov EÚ je možné vymedziť niekoľko hlavných odvetví, ktoré determinujú rozvoj vzájomných vzťahov EÚ a strednej Ázie. Je pravdepodobné, že v budúcnosti sa dostane do popredia jadrový priemysel, keďže Kazachstan disponuje najväčšími zásobami uránu na svete. Tiež by sa to dalo povedať o leteckom a kozmickom priemysle. Záležitosti spojené s vyššie menovanými odvetviami súvisia nielen s obchodom a ekonomikou, ale taktiež s bezpečnosťou štátu a geopolitickými záujmami. Európske spoločnosti sa dokázali napriek konkurencii stať súčasťou obchodovania s nerastnými surovinami, minerálmi a metalurgiou, rovnako ako aj s elektrickou energiou.

Výhodou EÚ je možnosť exportu tradičných „európskych" produktov, ako je kozmetika, parfumy, luxusné odevy z Francúzska, tabak z Beneluxu, mramor a šperky z Talianska, drevárske produkty zo Škandinávie a strednej Európy, potravinárske produkty z celej EÚ, atď. Tieto produkty majú celosvetovú reputáciu.

Dostávajú sa aj na stredoázijský trh, aj keď ich ekonomický význam nie je veľký, keďže sú určené prevažne pre strednú a vyššiu triedu obyvateľstva, ktoré nie sú v regióne veľmi silne zastúpené.

Ďalšou silnou stránkou EÚ je high-tech sektor, ktorý je spätý s technologickými, vedeckými a biologickými inováciami. Je to prípad spoločností aktívnych v oblasti výroby mobilných telefónov (Nokia, Sony Ericsson, Alcatel), IT a telekomunikácií, optiky, medicíny, biotechnológie, farmaceutiky, transportnej infraštruktúry, nanotechnológií a spoločností zameraných na environmentálnu sféru, aj pri využívaní obnoviteľných zdrojov energie pri výrobe elektrickej energie.

V neposlednom rade, oblasťou so silným postavením EÚ je vzdelávanie a zaškoľovanie. Tento sektor zahŕňa vedecký výskum, finančný a bankový sektor, strategické poradenstvo, finančné inžinierstvo a pokročilú medicínu. Jedným z hlavných cieľov Európskej komisie v nasledujúcich rokoch je zaistenie rastúcej európskej konkurencieschopnosti, a s tým súvisiace zameranie sa práve na inovácie.

Aplikácia regionálnej politiky EÚ

Takéto posilňovanie európskej prítomnosti v regióne vyvoláva širokú škálu otázok ohľadom spôsobu reálnej aplikácie regionálnej politiky EÚ v danom regióne tak, ako bola stanovená v zmluvách a stratégiách. V prvom rade si EÚ musí na základe analýzy trhu a podnikateľských možností určiť také odvetvia na rozvoj, ktoré nebudú v úzkom centre záujmu niektorej z regionálnych mocností, aby sa predišlo prípadnému konfliktu. Konkurenčné prostredie je vo viacerých sférach obchodu veľmi silné. Keďže EÚ nie je tradičným obchodným blokom, môže sa stať, že posilnenie jej prítomnosti vyvolá zvýšenie napätia. Okrem energetického sektora je stredoázijský trh pomerne poddimenzovaný s veľkými investičnými možnosťami pre viaceré mocnosti, napr. v poľnohospodárstve alebo transformujúcom sa priemysle. To sú však veľké projekty, ktoré potrebujú spojenie viacerých medzinárodných investorov, ako napr. hydroelektrárne v Tadžikistane a Kirgizsku.

Viaceré európske aktivity však nekonkurujú ruským alebo čínskym projektom, pretože využívajú najmodernejšie technológie (optika, nanotechnológie, atď.), ktorými tieto štáty nedisponujú. Na druhej strane však európske firmy nemôžu konkurovať čínskym podnikom vo viacerých oblastiach, ako napr. textil, obuv, elektronika, atď. Rozdiel je iba v „európskych" produktoch – ako produktoch národnej reprezentácie.

Niektoré oblasti však môžu vyvolať silný konkurenčný boj, a to najmä vojenský priemysel, kde Čína a Rusko priamo konkurujú členským štátom NATO. Taktiež sa to môže týkať aj bankového sektoru. Kým Čína ponúka bankovú pomoc hlavne v rámci veľkých projektov medzištátnej spolupráce, ruské banky sa udomácňujú

vo finančnom sektore, trhu s realitami, predaji bankových služieb a produktov jednotlivcom. Toto ich stavia do priamej konkurencie európskym bankám. Čína sa taktiež snaží o získanie trhu informačných technológií. A všetky bloky sa stretávajú v sektore mobilnej komunikácie.

Okrem výberu vhodných oblastí na rozširovanie svojich aktivít sa naskytá otázka, či by v rámci ekonomického rozvoja mal byť kladený väčší dôraz na obchodné aktivity zaoberajúce sa sociálnymi a etnickými problémami. Ak chce Európska únia pôsobiť zároveň ako určitý demokratizačný prvok stredoázijskej spoločnosti, malo by byť cieľom jej politiky aj posilnenie sociálnej zodpovednosti stredoázijských spoločností. Naproti tomu môže veľmi kontroverzne pôsobiť fakt, že viaceré vládnuce rodiny majú otvorené účty v Luxemburgu, s peniazmi zo štátneho rozpočtu, alebo aktivity niektorých medzinárodných spoločnosti, ako napr. Bouygues, ktorý stál za konštrukciou monumentálnych stavieb v Uzbekistane za éry Saparmurata Niazova. V takejto situácii, kedy na stredoázijskom trhu pôsobí značné množstvo európskych firiem, sa naskytá jedna z najdôležitejších otázok, a to otázka, či je možné podporovať ekonomické vzťahy bez toho, aby odporovali regionálnej politike EÚ.

Viacerí analytici sa zhodujú, že za účelom ešte intenzívnejšieho prenikania na stredoázijský trh by malo dôjsť k stanoveniu podmienok, za ktorých budú štáty EÚ ochotné a schopné obchodovať so štátmi regiónu. Malo by dôjsť k prehĺbeniu spolupráce s vládami stredoázijských štátov, k posilneniu štandardizácie výroby a obchodných praktík, k podpore dlhodobých projektov umožňujúcich hlbšiu výmenu know-how a technológií. Taktiež by sa ekonomická aktivita mala zamerať na politické a sociálne kritériá, podporu projektov rozvíjajúcich právny režim, boj proti chudobe, informatizáciu, atď. Pozornosť by sa mala venovať posilneniu postavenia malých a stredných podnikov, ktoré strácajú na úkor veľkých nadnárodných spoločností. (Pomfret, 2010)

Meniaca sa geopolitická situácia vplýva aj na samotnú politiku EÚ v regióne. Rusko aj Čína majú modernizačný vplyv na strednú Áziu, a vytvárajú protiváhu voči regionálnej zaostalosti. Môžu poskytnúť finančné stimuly, je však ťažšie tvrdiť, že môžu poskytovať model lepšej organizácie štátu alebo vzťahov medzi štátom a jeho obyvateľmi. EÚ nemôže a ani nechce naplno súperiť o vplyv v strednej Ázii. Zvoleným postojom je spolupráca s ostatnými aktérmi, hlavne Ruskom a Čínou, teda okrem energetického sektora. Okrem určitého spoločného záujmu týchto aktérov na podpore stability a hospodárskeho rozvoja stredoázijských štátov, sú možnosti reálnej spolupráce značne limitované. V ekonomickej sfére, sú transportné koridory naprieč Euráziou spoločným záujmom. Tiež by sa dalo hovoriť o spolupráci pri boji s medzinárodným organizovaným zločinom, obchodom s drogami a zbraňami, a posilnení spolupráce spojenej s vojenskými a stabilizačnými snahami v Afganistane. Okrem toho sa pohľady EÚ, Číny a Ruska na bezpečnosť a vládu výrazne odlišujú.

Záver

Ak si odmyslíme energetický sektor, môžeme povedať, že v globále sú obchodné vzťahy EÚ a strednej Ázie pomerne limitované a bude náročné ich výrazným spôsobom posilniť, či už zo strany EÚ alebo štátov strednej Ázie. Napriek nižšej ziskovosti v priemysle a tretích trhoch, hlavne mimo Kazachstanu, by EÚ mala rozvíjať obchod, ako hnaciu silu rozvoja. Obchod by mal byť hlavným prvkom stredoázijskej stratégie.

Stredná Ázia nebude môcť úplne predísť možnej sociálnej alebo náboženskej destabilizácii, ak nebude mať perspektívu rozvoja (tomuto prispieva aj demografia, keďže sa rodí viac detí a je veľký počet mladých ľudí so záujmom na zlepšovaní svojej životnej situácie). Ak sa priemysel neukáže ako vhodný trh (keďže sa berie do úvahy prítomnosť najmä Číny), existuje tu otvorený trh so službami, ktorý bude kľúčovým v budúcom rozvoji regiónu.

EÚ má v každom prípade dôvody na zavedenie určitého spôsobu rozvojovej pomoci, či už spoločnostiam s úmyslom podnikania v regióne, čo bude zároveň nástrojom na zníženie sociálnej nestability, boja proti chudobe, ktorý je v súčasnosti najväčšou otázkou. Prostredníctvom rozvinutých obchodných vzťahov sa pre EÚ otvoria väčšie možnosti aj na implementáciu regionálnej politiky v širšom rozmere a tým pádom aj na celkové posilnenie svojho postavenia v tomto regióne.

Použité zdroje:

Boonstra, J., Hale, J.: EU Assistance to Central Asia: Back to the Drawing Board? [online]. 2010. EUCAM EU-Central Asia Monitoring. [cit. 15.2.2010]. Dostupné na internete: http://www.ceps.be/book/eu-assistance-central-asia-back-drawing-board

Doing Business in Central Asia, Michigan State University. [online]. 2007. Global Edge. [cit.12.2.2010]. Dostupné na: http://globaledge.msu.edu/academy/hpgdtmlh/68new/doing%20business%20in%20central%20asia/player.html

Emerson, M. : From Central Asian Strategy into EurAsian Strategy. [online]. 2009. Centre for European Policy Studies. [cit. 15.2.2010]. Dostupné na: new.ceps.eu/ceps/download/2349

Emerson, M., Boonstra, J. : Into Eurasia Monitoring the EU's Central Asia Strategy. [online]. 2010. EUCAM EU-Central Asia Monitoring. [cit. 15.2.2010]. Dostupné na: www.fride.org/download/EUCAM_Final_Report.pdf

European Commission, Trade, Bilateral relations. [online]. 2007. European Commission. [cit. 15.2.2010]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/regions/central-asia/

European Union and Central Asia: Strategy for a New Partnership. [online]. 2007. Council of the European Union. [cit. 10.2.2010]. Dostupné na: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/EU_CtrlAsia_EN-RU.pdf

International Monetary Fund, World Economic and Financial Surveys. [online]. 2009. [cit. 10.2.2010]. Dostupné na: http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/02/weodata/index.aspx

Kassenova, N. : The impact of the global economic crisis on Central Asia and its implications for the EU engagement. [online].2009. EUCAM EU-Central Asia Monitoring. *[cit.15.2.2010].* Dostupné na: http://www.ceps.be/book/impact-global-economic-crisis-central-asia-and-its-implications-eu-engagement

Lal, R. : Central Asia and its Asian Neighbors. Security and Commerce at the Crossroads. [online]. 2006. RAND Corporation. [cit. 15.2.2010]. Dostupné na: http://www.rand.org/pubs/monographs/2006/RAND_MG440.pdf

Peyrouse, S. : Business and Trade Relationships between the EU and Central Asia.[online].2009. EUCAM EU-Central Asia Monitoring. [cit. 15.2.2010]. Dostupné na: http://www.fride.org/publication/624/business-and-trade-relationships-between-the-eu-and-central-asia

Pomfret, R. : Central Asia and the Global Economic Crisis [online]. 2009. EUCAM EU-Central Asia Monitoring. [cit. 12.2.2010]. Dostupné na: http://www.fride.org/publication/621/central-asia-and-the-global-economic-crisis

Transformation Atlas 2010. [online]. 2010. Bertelsmann Stiftung. [cit.12.2.2010]. Dostupné na: http://www.bertelsmann-transformation-index.de/en/bti/

doc. PhDr. Svetozár Krno, CSc.
Kirgizsko a jeho susedia
Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre
e-mail: skrno@ukf.sk, karpaty84@gmail.com

Abstrakt

Cieľom príspevku je zhrnúť geografické, historické, náboženské, etnické, ekonomické, kultúrne, vnútropolitické a geopolitické súvislosti rozvoja Kirgizstanu. Príspevok vychádza z bohatej autorovej literatúry a prieskumných výprav, ktoré uskutočnil v danom regióne autochtónnym spôsobom.
Kľúčové slová: Stredná Ázia, kočovníci, Issyk-Kul, islam, pravoslávie, multikulturalizmus, rodové vzťahy

Abstract

The author discusses geographical, historical, religious, ethnic, economic, cultural, political and geopilitical aspects of Kyrgyzstan´s development. The topic is supported by numerous written sources and explorations made by the author himself, with the application of autochtonous methods.

Keywords: Central Asia, Nomads, Issyk-Kul, Islam, Orthodoxy, multiculturalism, generic relationships

KIRGIZSKO A JEHO SUSEDIA

V Strednej Ázii prevláda obyvateľstvo hovoriace altajskými jazykmi. Ide o pestrú skupinu národov, ktoré sa odlišujú nielen geografickou polohou, historickými osudmi, ale aj rasou. Vo svete sa k nim hlási asi 142 miliónov ľudí, obývajúcich Mongolsko, západnú Čínu, Strednú Áziu, južnú Sibír, kaspický región, južný Ural, Kaukaz, Turecko a juhovýchodný Balkán. V rodnej reči používajú bohatú paletu samohlások, často dlhých. O to majú skromnejšie zastúpenie spoluhlások a spoluhláskových skupín.

Za pravlasť altajských národov sa považuje prevažne stepné územie, na severe ohraničené Altajom a sibírskou tajgou, a juhu Čchingchajskými horami medzi Tibetom a ostatnou Čínou. Altajské jazyky sa delia na turkické, mongolské a mandžusko-tunguzské.

Turkické jazyky sú si navzájom veľmi zrozumiteľné. Delia sa na podskupiny:

1. juhovýchodnú, ktorú reprezentujú uzbečtina, novoujgirčina a salarčina, vyvinuté na základe zaniknutej chórezmčiny a čagatajčiny
2. juhozápadnú, reprezentovanú azerbajdžančinou, turkménčinou, turečtinou a gagauzštinou
3. severozápadnú (kazaština, kirgizština, karakalpičtina, tatárčina, baškirčina, kumykčina, karačajo-balkarčina, nogajčina, krymská tatárčina, karaimčina, používaná na Kryme a v Litve, a vymretá kumánčina)
4. severovýchodnú, tiež sibírsku, ktorú reprezentujú altajčina, tuviančina, chakaština, čuvaština a jakutčina

Kirgizsko a jeho obyvatelia

Kirgizsko (Кыргыз Республикасы) patrí medzi najhornatejšie krajiny sveta. Pokrývajú ho dve veľké horské sústavy - Ťanšan (najvyššie body - Štít víťazstva - 7 439 m, Chan Tengri - 7 010 m)[8] a Pamír (Štít Lenina - 7 134 m, Štít priateľstva - 6 800 m). Priemerná nadmorská výška presahuje dvetisíc metrov. Polovica územia sa rozkladá vo výške 1 000 až 3 000 metrov, tretina nad 3 000 metrov. Nížiny zaberajú iba pätinu plochy, rozprestierajú sa zväčša vo výške päťsto až tisíc metrov. Tým sa tunajšia príroda zásadne líši od prevažnej časti Kazachstanu. Kirgizsko dosahuje najnižší bod (132 m n. m.) pri hladine rieky Karadarja (Čierna rieka), druhej zdrojnice Sarydarje. Podiel výškových pásiem dokumentuje nasledujúca tabuľka:

Tabuľka: Podiel výškových pásiem v Kirgizsku

Vyškové pásmo v m n. m.	Plocha v km2	% plochy
do 1000	11 796	5,8
1000–1500	11 499	7,5
1500–2000	29 959	15,1
2000–2500	29 299	14,7
2500–3000	31 997	16,1
3000–3500	35 148	17,8
3500–4000	32 111	16,2
4000–7495	13 691	6,8

Naša knižná produkcia o Kirgizsku je veľmi skromná. Archeológ Miroslav Kšica písal o kamenných kresbách (Výpravy za pravekým umením. Bratislava: Obzor 1984, 312 s.), život členov družstva Interhelpo zachytil v próze Peter Jilemnický (O Interhelpe a krajanoch, ktorí museli opustiť domov, lebo šťastie hľadali v práci. In: Kompas v nás. Bratislava: Pravda 1973, s. 301–412). a v historickej monografii Pavel Pollák

[8] Nadmorská výška končiara Chan Tengri sa po dlhé roky uvádzala ako 6 995 metrov. Kirgizsko ju upravilo, zrejme aj pod tlakom komerčných horolezcov, na 7 100 metrov. Pre mnohých znie sedemtícovka lepšie ako šesťtisícovka.

(Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR. Dejiny československého robotníckeho družstva Interhelpo v sovietskej Kirgizii. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1961, 400 s.). Výsledky našich horolezcov na Pamíre prináša obrazová publikácia Maťašák Miloslav, Machala Drahoslav a kol. (Na streche sveta. Bratislava: Šport 1983, 104 s.) Na streche sveta (1983). Historicko-politický vývoj zmapoval autor štúdie vo svojej monografii Krajiny v srdci Ázie (Nitra: UKF 2008, 288 s.) a v cestopise Od brehov Issyk-kulu po Pamír (Bratislava: Karpaty-Infopress 2009, 160 s.).

V Kirgizsku, administratívne členenom na šesť oblastí a hlavné mesto, žije vyše päť miliónov obyvateľov. Štátnym jazykom je kirgizština (článok 5.1. Ústavy), jazykom v oficiálnom styku: ruština (čl. 5.2.) Článok 5.3. Ústavy hovorí o práve na rodný jazyk a článok 5.4. zakazuje akúkoľvek diskrimináciu tých, čo neovládajú štátny ani oficiálny jazyk. Skladba obyvateľstva sa zmenila po rozpade Sovietskeho zväzu, ale nie tak radikálne ako u susedov. Krajinu opustilo asi dvestotisíc Rusov a tri štvrtiny tunajších Nemcov. Kirgizi tak získali nadpolovičnú väčšinu (t. j. 69 %). Medzi ďalšie početnejšie etniká patria Uzbeci, žijúci najmä na juhu (14,5 %), Rusi, obývajúci najmä hlavné mesto a sever (9 %), Ujguri (1 %), Tatári (0,9 %), Tadžici (0,8 %), Ukrajinci (0,5 %), Kazachovia a Turci (po 0,7 %), Dungani (0,5 %), Kórejčania (0,4 %), Nemci (0,2 %), Azerbajdžanci a iní.

V Kirgizsku narástol počet obyvateľov za posledného poldruha storočia viac než osemkrát. V roku 1867 ich tu žilo 663 000 (z toho iba 63 000 v mestách), v roku 1913 863 900 a v júli 2007 5 284 149 (z toho necelé dve tretiny na vidieku).

Počas sovietskej éry viditeľne stúpal podiel a mnohonásobne aj počet Kirgizov. K radikálnemu nárastu došlo po vyhlásení samostatnosti štátu v roku 1991. Na štatistickej zmene sa podpísali aj utečenci z Tadžikistanu, v ktorom prebiehala občianska vojna. Kirgizi tvoria v súčasnosti dve tretiny obyvateľstva. Žijú aj v Uzbekistane (225 000), Číne (144 000), Afganistane (125 000), Tadžikistane (81 000), Pakistane (60 000), Rusku (32 000), Kazachstane (11 000) a inde.

Rusi dlho predstavovali druhý najpočetnejší národ. Počas sovietskeho obdobia počtom mierne rástli, ale ich podiel po roku 1979 viditeľne klesal. Po roku 1991 opustila tretina z nich Kirgizsko. Podľa posledného sčítania obyvateľstva tvoria desatinu (namiesto pôvodných 30 %) obyvateľov. Usadili sa najmä na severe (v Biškeku ich žije 41,9 %, v Čujskej oblasti 40,8 %).

Druhé miesto patrí v súčasnosti Uzbekom, ktorí predstavujú sedminu obyvateľstva. Koncentrujú sa v Džavalabadskej oblasti (31,9 %).
Ukrajinci tvorili v roku 1959 až 6,6 percenta obyvateľov a v roku 1999 iba stotinu. Mnohí z nich sa asimilovali s Rusmi a neskôr, po vyhlásení samostatnosti, spolu s nimi, Nemcami, Arménmi, Grékmi a Gruzíncami opustili rodisko. Usídlili sa najmä na severe štátu. V Čujskej oblasti ich žije 51 % a v Biškeku 32 %.

Počet Nemcov počas sovietskeho obdobia mierne stúpal. V roku 1970 prekročil hranicu troch percent. Po roku 1991 sa tri štvrtiny z nich vysťahovalo. A tak klesol ich podiel pod pol percenta. 65,7 percent Nemcov sa nachádza v Čujskej oblasti.

Štyri nasledujúce turkické národy si udržujú desaťročia stabilný podiel. V súčasnosti predstavujú približne po jednej stotine obyvateľstva. Dungani patria k potomkom Chejov, dnes temer desaťmiliónového národa, žijúceho najmä v severozápadnej Číne. V poslednej tretine 19. storočia uskutočnili niekoľko neúspešných protičínskych povstaní, až napokon rezignovali. Začali sa sťahovať na územie cárskeho Ruska – do dnešnej Džambulskej oblasti Kazachstanu a do severného Kirgizska. Moslimskú vieru si ponechali. Písmo prevzali od Rusov. 84,9 percent kirgizských Duganov žije v Čujskej oblasti. Väčšinou sa venujú poľnohospodárstvu. Ujguri osídlili najmä Čujskú oblasť (33,1 %), Biškek (28 %) a Džalalabadskú oblasť (22,1 %). Tadžici sa koncentrujú v juhozápadnom cípe Kirgizska. V Batkenskej oblasti ich žije 62,2 %. 41 % Kazachov obýva Čujskú oblasť a 34,8 % Tatátorov – Biškek.

Medzi ďalšie početnejšie národy patria Turci (0,74 %, 39,9 % z nich žije v Čujskej oblasti), Kórejci (0,41 %, 64,3 % z nich žije v Biškeku), Azerbajdžanci (0,33 %, 57,5 % z nich žije v Čujskej oblasti). Arméni sa koncentrujú v Biškeku (28,5 %) a v Batkenskej oblasti (20,6 %). 82,8 percent Židov žije v Biškeku.

Nasledujúca tabuľka zachytáva vývoj podielu etník v republike:

Tabuľka: Vývoj podielu etník v Kirgizsku

	1959	1970	1979	1989	1999	2007
Kirgizi	40,5	43,8	47,9	52,4	64,95	68,9
Uzbeci	10,6	11,3	12,1	12,9	13,79	14,4
Rusi	30,2	29,2	25,9	21,5	12,51	9,1
Dungani	0,5	0,7	0,8	0,9	1,07	1,1
Ukrajinci	6,6	4,1	3,1	2,5	1,04	0,5
Ujguri	0,7	0,8	0,8	0,9	0,97	
Tatári	2,7	2,3	2	1,7	0,94	0,7
Kazachovia	1	0,7	0,8	0,9	0,88	0,8
Tadžikovia	0,7	0,7	0,7	0,8	0,88	0,9
Turci	0,04	0,14	0,14	0,5	0,74	0,7
Nemci	1,9	3,1	2,9	2,4	0,45	0,2
Kórejci	0,2	0,3	0,4	0,4	0,41	0,4

	1959	1970	1979	1989	1999	2007
Azerbajdžanci	0,5	0,4	0,5	0,4	0,33	
Kurdi	0,2	0,3	0,3	0,3	0,24	
Bielorusi	0,2	0,2	0,2	0,2	0,22	
Kalmyci	0,1	0,1	0,1	0,1	0,12	
Arméni	0,1	0,1	0,1	0,1	0,06	
Dargini	0,04	0,04	0,1	0,1	0,06	
Lezgíni	0,1	0,1	0,1	0,1	0,06	
Čečeni	1,2	0,1	0,1	0,1	0,06	
Baškirci	0,1	0,1	0,1	0,1	0,04	
Karačaji	0,2	0,1	0,1	0,1	0,05	
Židia	0,4	0,3	0,2	0,1	0,03	
Mordvania	0,3	0,2	0,1	0,09	0,03	
Balkari	0,11	0,06	0,04	0,1	0,03	
Poliaci	0,05	0,04	0,05	0,03	0,02	
Moldavci	0,03	0,03	0,04	0,04	0,02	
Gruzínci	0,03	0,03	0,03	0,03	0,02	
Gréci	0,1	0,1	0,1	0,05	0,02	
Inguši	0,08	0,04	0,02	0,01	0,01	

Výrazná väčšina obyvateľstva používa viac než rodný jazyk. Nasledujúca tabuľka zachytáva stav z roku 1999.

Tabuľka: Znalosť jazykov v Kirgizsku

Jazyk	Znalosť ako 1. jazyka v %	Znalosť ako 2. jazyka v %
Kirgizčina	65,2	11,5
Ruština	14,7	75
Uzbečtina	14	8,2
Iné jazyky	6,1	5,3

10,8 percenta obyvateľstva si vyberá za životného partnera príslušníka iného národa (Rusi 24,3 %, Uzbeci 16,5 % a Kirgizi 4,8 %). Rusi v takomto prípade dávajú prednosť Ukrajincom (51,6 %), Uzbeci Kirgizom (43,5%) a Kirgizi Kazachom (36,3 %) a Uzbekom (35,4 %), čo dokumentuje nasledujúca tabuľka.

Tabuľka: Upredňostňovanie príslušníkov iného národa

	Rusi	Uzbeci	Kirgizi
Ukrajincom	51,6		
Nemcom	16,3		
Tadžikom	11,6	15,5	3,7
Kirgizom	10	43,5	–
Uzbekom	4,8	–	35,4
Kazachom	1,7	2,1	36,3
Ujgurom	1,6	18,5	7,1
Tatárom		6,7	
Rusom	–		

Najvzdelanejším národom v roku 1999 boli Židia (temer polovica z ich absolvovala vysokoškolské štúdium), potom nasledovali Kórejci (26,6 %), Kazachovia (16,2 %), Rusi (15,6 %) a Ukrajinci (14,4 %).

Tabuľka: Podiel príslušníkov národa v % na vzdelaní

	Ukončené a neukončené vysokoškolské	Stredoškolské	Základné	Bez vzdelania
Židia	48,9	36,1	14,5	0,4
Kórejci	26,6	53,3	18,7	1,4
Kazaši	16,2	58,5	32,6	3,1
Rusi	15,6	58,4	27,6	1
Ukrajinci	14,5	47,9	33,5	4,1
Kirgizi	12,4	62,8	22,3	2,4
Azerbajdžanci	9,6	53,1	33,2	4
Nemci	8,3	54	34,6	1,4
Tadžikovia	8,1	61,2	27,4	3,2
Dungani	6,7	47,6	40,8	4,9
Ujguri	6,4	58	32,6	3,1
Uzbeci	5,8	64,5	26,6	3,1
Spolu	12	60,8	24,6	2,6

Viac než dve tretiny obyvateľov sa hlásia k sunnitom. Ide o vetvu islamu, ktorá vznikla po štiepení v polovici siedmeho storočia. Ich pomenovanie sa opiera o tradíciu, nazývanú sunna (z arab. obyčaj, spôsob konania), ktorá prostredníctvom rozprávania (hadisov) dopĺňuje a vysvetľuje Korán.

V postsovietskom priestore je menej rozšírená druhá základná vetva islamu – šíʿitizmus (z arabského slova šia, t. j. skupina, zoskupenie, stúpenci). Šíʿiti vysvetľujú Korán alegoricky. Uznávajú iba tie hadisy, ktoré šíril štvrtý kalif, bratranec a zať Mohameda Alí ibn Abí Tálib a jeho stúpenci. Ich nepočetná skupina, pridružená k izmaelitskej sekte, žije aj v tadžickom Pamíre. 5,7 % obyvateľov Kirgizska sa hlási k pravosláviu a menšia časť k budhizmu.

Islam sa udomácnil pod severnými chrbtami Ťanšanu pomerne neskoro – v 14. storočí. Nikdy tu nenadobudol radikálnu podobu. Religiozita moslimov rastie od severu na juh. Politickým islamistickým fundamentalistom z Afganistanu sa sem nepodarilo úspešne preniknúť. To už nemožno povedať o susednom Uzbekistane a najmä o Tadžikistane. V oboch republikách prebehli ozbrojené konflikty medzi autoritatívnymi postkomunistickými vladármi a extrémnymi islamistami. Tretej vplyvnej sily zatiaľ niet. V Tadžikistane prerástli boje do občianskej vojny. Príčin tunajšieho rinčania zbraní bolo viacero, ale etnické rozdiely tu nezohrávali a nehrajú výraznú rolu. Útek Rusov, a treba povedať, že často odborníkov, z oboch krajín súvisel skôr s praktickejšími dôvodmi – po uliciach sa ozývala streľba, rástla demoralizácia a kriminalita, ekonomika a sociálny systém sa prepadali. Nad ich hlavami visela ako Damoklov meč hrozba možného víťazstva nábožensky netolerantných povstalcov. Pestré obyvateľstvo napriek mnohým problémom, ktoré mu netreba závidieť, sa správa medzi sebou pomerne tolerantne a ešte tolerantnejšie k cudzincom.

Vývoj kirgizského národa

Kirgizi vznikli zložitou etnogenézou. Pôvod ich mena nie je jednoznačne vysvetlený. V mongolčine kyr znamená step a kys kočovať. Wilhelm Radloff odvodzoval pomenovanie od kirgizského kyrk (štyridsať) a jys (rod). Legenda poukazuje na doslovný preklad – štyridsať (kyrk) dievčat (kiz).

Prvý záznam o kirgizských predkoch pochádza z roku 201 p. n. l. z čínskej kroniky, ktorá píše o tom, že hunsky vladár Mode porazil kmene europoidných Dinlinov, Sinliov, Čüjšov, Chuňüov a Geguňov (tiež Gian-guni, Kigu, Cigu alebo Kirgizi). Druhá správa, o sto rokov mladšia, hovorí o Kirgizoch, ktorých ovládali Huni. V roku 99 p. n. l. ich spravoval prohunský čínsky vojvodca Li Lin, ktorého rodinu Číňania za zradu vyvraždili. Po polstoročí hunsky chán Čžičži v mongolskom Changaji porazil Kirgizov. Mnohí z tých, ktorí ostali nažive, sa presídlili do povodia Jeniseja.

Podľa legendy, podobnej ako pri iných turkických národoch, útok nepriateľov prežil iba neplnoletý syn vladára, ktorého zachránila a dojčila vlčica. Tá bola súčasne devou, s ktorou mal už dospelý Praturek desať detí. Najstarší z nich, Ašina (perzsky = sivý), založil rod a presídlil sa na územie medzi Abakanom a Jenisejom. Jeho vojská nosili vojnovú zástavu s vyšitou hlavou vlčice. Druhá báj spomína tragédiu rodu So, z ktorého prežili iba štyria vnuci. Sirôt sa ujali vlčice. Prvý brat založil medzi spomínanými riekami rod Cigu, druhý sa premenil na labuť, priletel na breh Bije a založil severoaltajský rod Kú-kiži. Tretí a štvrtý sa usalašili v povodí Čuje na južnom Altaji. Písomné dokumenty o tomto období sa nezachovali. Podľa archeologických nálezov medzi Abakanom a Jenisejom sa Dinlinovia premiešali s kočovníkmi, prichádzajúcimi zo Strednej Ázie.

Polokočovní Prakirgizi stavali tri typy domov – stanovité hranaté jurty, šesťboké drevenice s plachtou ako strechou a malé zruby. Živili sa lovom, poľnohospodárstvom, kočovným chovom, ťažbou rúd, remeslami aj obchodom. Cez ich vlasť prechádzala jedna z vetiev Veľkej hodvábnej cesty. Chovali silné kone. Tiav mali ako šafranu, pretože väčšina exportovaného tovaru nevážila veľa. Za kožušiny, vyvážené do Číny a arabského sveta, získavali o. i. hodváb, okrasné predmety, pluhy. Poznali mnohoženstvo. Za bohaté nevesty sa platilo stovkou až tisíckou koní.

V šiestom storočí si pol milióna Prakirgizov vytvorilo vlastný štát. Na jeho čele stál ažo (neskôr nazývaný kagan), ktorý sa opieral o begov, čelných funkcionárov v štátnej správe a armáde, diferencovaných podľa šiestich tried. Bezprostredný výkon moci zabezpečovalo dvadsať úradníkov, päť z nich riadilo vojsko, pätnásť civilné záležitosti. Jednotlivé kmene ovládali begovia (s titulmi Eltebek alebo Tarchan). Najvýznamnejší begovia získali aj funkciu tutuk (zástupca aža). Kagan Ynanču Alp Bilge (Bars-beg) sa stal prvým kirgizským vladárom, ktorého meno sa zachovalo nie v čínskom, ale v prakirgizskom jazyku.

Medzi 12. až 17. storočím sa formovalo spoločné etnikum z piatich koreňov:

1. ujgurské, karkulskoujgurské, prakirgizské a karachánovské kmene, sformované od konca 10. po 12. storočie
2. prisťahované, prevažne turkické juhosibírske kmene (jenisejskí Kirgizi), kmene z centrálneho a východného Ťanšanu, zo severného a severovýchodného Pamíroalaja
3. mongolské kmene
4. kazašsko-nogajské kmene a
5. presídlení potomkovia Hunov

Stredoázijské republiky

Päticu stredoázijských republík z bývalého ZSSR - Kazachstan, Kirgizsko, Uzbekistan, Tadžikistan a Turkménsko[9] spája geopolitické postavenie, čiastočne spoločné historické osudy a viaceré politické charakteristiky. Značná spoločenská nestabilita, vážne hospodárske problémy, silné autoritatívne postavenie vodcov a zložitý systém klanových vzťahov spôsobujú, že reálne zblíženie, prechod na akúsi stredoázijskú „Višegrádsku päťku" nie je v blízkej budúcnosti reálny. Na líderstvo ašpirujú dve z nich - najľudnatejší Uzbekistan, v ktorom žije asi 40 percent obyvateľstva stredoázijských republík, a najrozsiahlejší Kazachstan, zasahujúci až do Európy.

Geopoliticky a hospodársky do regiónu zasahujú viaceré štáty. Prvým adeptom na vplyv je Rusko, ktorého súčasťou sa spomínaná pätica stala v priebehu 18. a 19. storočia. Napriek všetkým peripetiám, ktoré sprevádzali predsovietske aj sovietske obdobie, vzťahy Moskvy so Strednou Áziou sú málo konfliktné, ba môžu inšpirovať a ponúkať jeden z kľúčov pri novej komunikácii a spolupráci politických elít euroamerickej civilizácie s islamským svetom.

Stredoázijské republiky začali počas sovietskej éry radikálnu modernizáciu – industrializáciu, intenzifikáciu a kolektivizáciu poľnohospodárstva, oddelenie cirkvi od štátu, budovanie vysokého školstva a vedy, alfabetizáciu a zrovnoprávnenie žien. Sovietske zákonodarstvo vyšlo v ústrety niektorým osobitým tradíciám. Napr. dievčatá sa tu mohli vydávať nie od 18. roku života ako inde, ale už ako šestnásťročné. Všetky zásadné premeny sa diali v „sovietskom" duchu, ktorý zanechal viditeľné a známe stopy.

Kým pobaltské republiky v rámci presadzovaného hospodárskeho rovnostárstva najviac doplácali na „spoločnú kasu", najviac prerozdeľovaných ekonomických prostriedkov z Európy prichádzalo práve do Strednej Ázie. Tieto republiky sa označovali aj za „dotačné."[10] Kým Estónsko, Litva a Lotyšsko opustili spoločný štát ešte pred jeho rozpadom, a to za dramatických udalostí, Stredná Ázia jeho rozklad nepodporovala. Jej lídri ho akceptovali až dodatočne po belovežskom rozhodnutí hláv troch slovanských republík o zániku ZSSR.

Všade v Strednej Ázii nastal potom obrovský ekonomický pokles v priemyselnej a poľnohospodárskej výrobe, ba v prípade Tadžikistanu až katastrofa. Hospodárstvo tunajších republík bolo budované integrovane ako celosovietske. Jednotlivé osamostatnené republiky sa v mnohom ukázali ako nesebestačné. Dopravné tepny a ďalšia infraštruktúra sa v minulosti stavali rešpektujúc odveké tradície a veľhorské prírodné podmienky, ale nie moderné republikové hranice. Ani v súčasnosti nie sú

[9] Uvádzame tento pojem zjednodušene, vo väčšine literatúry sa pod slovom Stredná Ázia skôr rozumie iba štvorica z nich, bez Kazachstanu, a navyše, aj Ujgursko v juhozápadnej Číne.

[10] Tortunov, D.: Strany SNG: neprostoj puť k ekonomičeskij integracii. In: Rossijskij ekonomičeskij žurnal, 1994/4, s. 47.

viaceré oblasti (napr. Batkenský okres v Kirgizsku) cestne prepojené so zvyškom materského štátu bez toho, že by cestujúci neprechádzal (a často nelegálne) hranice susedov. V nových štátoch sa vytvorili prezidentské systémy, späté s režimami osobnej moci. Kult turkménskeho prezidenta Turkmenbašiho prekonal v mnohých aspektoch kult Josifa V. Stalina. Pri budovaní mocenských štruktúr a privatizácii sa presadzovali klanové princípy.

Plesá Pamíro-Alaju a Ťanšanu nevládzu zásobovať vodou Strednú Áziu. Prudký rast obyvateľstva za sovietskej éry vyvolal tlak na spútanie vody. Počas industrializácie postavili na Syrdariji 22 a na Amudariji 17 priehrad. Aj vďaka tomu sa osem miliónov hektárov poľnohospodárskej pôdy v Strednej Ázii zavlažuje. Za nové zelené plochy sa zaplatilo veľkou cenou. Aralské more, odveky napájané obidvomi riekami, začalo chradnúť.[11] Ekologická zmena priniesla pre pobrežné obyvateľstvo katastrofu. Najmä u Karakalpakov, obývajúcich východný breh, narástla chorobnosť. V súčasnosti ich trápi najnižší vek a životná úroveň v Strednej Ázii. A tak okolie Aralského mora pustne a vyľudňuje sa.

Problémy, súvisiace so zmenou klímy a vodou[12], prispeli k tomu, že masovo opúšťajú svoje rodisko aj obyvatelia iných stredoázijských regiónov. Moskovský primátor Jurij Michajlovič Lužkov oživil diskusiu o zmene tokov niektorých ruských riek. V ostrých polemikách s prírodovedcami a ochranármi argumentoval tým, že hlavné mesto Ruska sa stalo domovom veľkého nekontrolovateľného prílevu obyvateľstva zo Strednej Ázie. Podľa neho tak, ako sibírsky plyn a ropa uspokojujú konzumnú spoločnosť v Európe, sibírske veľtoky napoja čoraz viac smädnejšiu Strednú Áziu.

Oponenti kontrovali nielen enviromentálnymi zákonitosťami. Poldruhastoročné vzájomné poznanie a spolunažívanie spoločností s kresťanskými a moslimskými tradíciami v ruskom a neskôr v sovietskom priestore napriek absencii demokratického systému s výnimkou čečenského problému, zanechalo podnetné dedičstvo. Východoslovanské etniká sa ľahšie prepojili s moslimským svetom ako západná Európa. Turkické aj kaukazské národy prebehli značnou sekularizáciou, ktorá v porovnaní s poslednými skúsenosťami euroatlantického priestoru môže slúžiť ako príklad hodný na študovanie. Starnutie obyvateľstva a z neho vyplývajúca demografická kríza je podľa Lužkových kritikov takto riešiteľná nenásilne a prirodzene. Pokiaľ nezaberie štedrá pomoc štátu (osem tisíc euro na narodenie jedného dieťaťa), Stredoázijčanov sa, ako hovoria, netreba báť, ale treba ich privítať.

[11] V období rokov 1961–2003 klesla výška jeho hladiny skoro o polovicu (53,4 m – 31 m), plocha na štvrtinu (68 900 km2 – 18 240 km2) a objem na pätinu (1 083 km3 – 112,8 km3). Vedľa neho vyschlo 51 jazier. Tak vznikla suchá krajina na dne, veľkom 45 600 hektárov, z ktorej vietor ročne rozptýli sto megaton nepríjemného prachu.

[12] Na zemeguli pätine ľudstva chýba zdravá voda a necelá polovica nemá prístup k základnej hygiene. Denne zomiera osemdesiat tisíc ľudí na choroby (hepatidíta A, brušný týfus, malária, hnačky a iné), súvisiace so spomínaným nedostatkom. Trendy v tejto oblasti sú viac než pesimistické.

Voda vyvoláva problémy medzi samotnými štátmi v Strednej Ázii. Napr. Toktogulská priehrada sa za sovietskej éry naplnila na jar a potom cez dlhé leto sa vypúšťala prevažne pre potreby Uzbekistanu, ktorý straty z nevyrobenej energie kompenzoval dodávkami plynu a uhlia. V súčasnosti je pre Kirgizsko výhodnejšie počas zimy využívať nádrž na výrobu lacnej elektriny. Vypúšťaním vzácnej vody mimo poľnohospodárskej sezóny trpia uzbecké bavlníkové plantáže vo Ferganskej kotline. To vyvoláva napätie medzi obomi susednými štátmi.

V roku 2006 sa 14 % svetovej ropy a plynových kondenzátov vyťažilo na území bývalého Sovietskeho zväzu. Z toho 71 % predstavovalo Rusko, štvrtinu Kazachstan a zvyšok Azerbajdžan, Turkmenistan a Uzbekistan. Ťažba v Strednej Ázii, napriek dočasnému poklesu počas rozpadu ZSSR, narastá. Svedčí o tom nasledujúca tabuľka:

Tabuľka: Ťažba ropy a plynu v Kazachstane, Turkménsku a Uzbekistane

	Kazachstan	Turkmenistan	Uzbekistan
1985	22,8	6,8	2,3
1990	25,8	5,7	2,8
1995	20,6	4,1	7,6
2000	35,3	7,2	7,5
2002	47,2	9	7,2

Zdroj: Statistical Review of World, Energy, June 2003 s. 7

Spomínaná trojica stredoázijských republík má bohatstvo aj v plyne. Problém je však, podobne ako prípade ropy, v nedostatku prepravných kapacít. Tadžikistanu a Kirgizsku tieto zásoby chýbajú.

Tabuľka: Zásoby ropy a plynu v Kazachstane, Turkménsku a Uzbekistane

	Zásoby ropy v mil. tonách		Zásoby plynu v mld. m3	
	Evidované	Reálny odhad	Evidované	Reálny odhad
Kazachstan	1 300 – 1 500	12 500	1 840	2 500 – 3 000
Turkmenistan	75 – 100	4 000 – 12 000	2 800	4 000 – 4 400
Uzbekistan	82,5	3 500	1 870	3 000

Zdroj: Juza Peter: Stredná Ázia – Terra energetika, In: Pro a proti, Praha, 2007/12, s. 4

Perspektívy **Kazachstanu** vyplývajú z nesmierneho nerastného bohatstva. Hovorí sa, že pod jeho zemou sa nachádza celá Mendelejevova tabuľka. Rusi mu platia za prenájom a prevádzku kozmodrómu v Bajkonure. Angažuje sa v kaspickom regióne, bohatom na ropu a plyn. Nezamestnanosť aj podiel chudoby za posledné desaťročie klesá. V roku 2006 pod jej hranicou žilo 9,8 % obyvateľstva.[13]

[13] Russia statistical publications. 2006. Eastview, 3.4.2007.

V **Uzbekistane** oficiálne miesta hovoria o skončení nezamestnanosti, čo treba brať s rezervou. Krajina má zásoby plynu a zlata. Je významným producentom bavlny.

V ostatných troch republikách je situácia podstatne zložitejšia. Chudoba zahrňuje 40–60 % obyvateľstva.[14] **Turkménsko** má tiež strategické zásoby plynu a ropy. Zlato a urán sa nachádza v **Kirgizsku** a **Tadžikistane**, ktorý bol najviac zatiahnutý do občianskej vojny a dosahuje najslabšie ekonomické parametre.

Kazachstan sa stal ako prvý súčasťou ruskej ríše. Vladár Abul chajev chán sa pre spojenie rozhodol aj z preto, aby prestal byť napádaný Džungarmi z Ujgurska. Faktom ostáva, že od tých čias neboli na jeho území vojny. Mierne prevažujúca moslimská časť obyvateľstva na rozdiel od juhozápadných republík nikdy neinklinovala k náboženskému fundamentalizmu.

V štyroch štátoch, ktorých starší vývoj poznačili silnejší Arabi a Peržania, sú islamské tradície, ale aj ich fundamentalistické podoby silnejšie zakorenené ako v Kazachstane. Mladé štáty sa začali od počiatku brániť prieniku moslimského politického extrémizmu, ktorého zdroj pochádzal predovšetkým z juhu, z Afganistanu. Spôsob riešenia konfliktu dvoch koncepcií bol poznačený tým, že stredoázijské krajiny sa pustili do transformácie so značne nižším ekonomickým základom ako vo východnej Európe. Lídrom aj voličom chýbali spomienky na politický pluralizmus a konsenzuálnu politickú kultúru. Nemali reálny príklad (napr. štátov Európskej únie).

Politická scéna sa polarizovala do dvoch skupín. Prvú predstavujú prezidentské tábory, ktoré sa opierajú o svetskú a autoritatívnu formu vlády. Ide o príslušníkov starej štátostraníckej nomenklatúry, v nejednom prípade o predstaviteľov, odstavených na vedľajšiu koľaj počas gorbačovovskej tzv. perestrojky. Na druhej strane stála ozbrojená a zo zahraničia dobre dotovaná islamská opozícia.

Dva (neraz vojenské) tábory, ako aj uvedené dôvody zabraňujú, aby sa spolu s nedostatočnou hospodárskou transformáciou uskutočňovala aj politická transformácia. Vládnutie prezidentov pripomína rastúci absolutizmus. Elita má pyramidálne usporiadanie. Drží sa patriarchálno-klanového systému. Výmena jej špice vyvoláva automatickú výmenu na nižších a miestnych článkoch moci.

Dokumentuje to aj osud zosadeného A. Akajeva z Kirgizska, ktorý študoval v Petrohrade. Potom sa stal jadrovým fyzikom, predsedom republikovej akadémie vied a hlavou štátu. Aj keď mal imidž „prozápadného" politika – intelektuála, postupne inklinoval správaním k svojim susedom. Reálne právomoci prezidentov sú väčšie ako boli kompetencie republikových prvých tajomníkov pred rozpadom ZSSR. Viaceré hlavy štátov si predlžujú ústavný mandát referendami. Pri kritike

[14] Tamtiež.

tohto javu však treba mať na zreteli uvedené okolnosti, polovojenský stav, reálne možnosti či skôr nemožnosť v blízkom čase nastoliť zmeny. Heslovité odsúdenie, vyprodukované v európskych skleníkových podmienkach, nevysvetľuje a nemení nič. Proti moslimskému extrémizmu stojí zatiaľ jediná reálna alternatíva – takmer doživotní postsovietski prezidenti.

Republiky postsovietskej Strednej Ázie nemali medzi sebou strategické spory. Ich vzájomné prieky vyplývajú predovšetkým z vnútorných problémov. Zbigniew Brzezinski nazval toto teritórium Balkánom 21. storočia. Aj keď tento jeho názor je prehnaný, existujú riziká možných konfliktov.

Na nerasty bohatým štátom chýba s výnimkou Kirgizska voda. Všade tam, kde sa podarilo vytvoriť zavlažovací systém, majú slušnú poľnohospodársku úrodu. Etnicky pestrá, na pramene bohatá Ferganská kotlina sa stala zdrojom nejedného nepokoja, etnických konfliktov a zázemím pre politických moslimských fundamentalistov, ktorí podnikali výboje z Tadžikistanu a Afganistanu.

Exportovaný moslimský politický fundamentalizmus a extrémizmus ostáva aj po porážke Talibanu reálnou hrozbou. Jeho prejavy prijala časť obyvateľstva nie iba zo svetonázorových príčin. Symbolizuje novú nádej, nové istoty, obranu pred dôsledkami štátoprávnej, hospodárskej a sociálnej transformácie, rozkladu starých morálnych hodnôt, ochranu pred zločinom a korupciou. V podmienkach rozpadu spoločenských štruktúr sa rozrástla kriminalita, dosiahla nadštátny charakter a rozšírili sa svetové drogové cesty.

Stredoázijské štáty majú okrem ruskej menšiny viditeľné zastúpenie etník, žijúcich prevažne u svojich susedov. V predsovietskej ére reálne hranice medzi sebou nemali. Prispel k tomu fakt, že tu na mnohých miestach pretrvávalo kočovníctvo. V porovnaní s kaukazským regiónom etnické konflikty prebiehajú podstatne miernejšie. Okrem toho v rámci jednotlivých etník sa prejavujú regionálne konflikty.

Spomeňme dvanásť najdôležitejších:

1. na juhu Kazachstanu - medzi Kazachmi a Uzbekmi
2. na severe Kazachstanu a juhu priľahlého Ruska - medzi Kazachmi a Rusmi
3. juh Kazachstanu verzus sever
4. Sinťiangsko-ujgurská autonómia Číny - konflikt Kazachstanu a Číny kvôli kazašskej menšine a územným nárokom Číny voči východu Kazachstanu
5. juh Kirgizska verzus sever
6. juh Kirgizska, mestá Uzgen a Oš - medzi Kirgizmi a Uzbekmi
7. Ferganská kotlina - medzi Uzbekistanom a Kirgizskom
8. oázy Amudarje - medzi Uzbekmi a Turkménmi
9. Karakalpacká republika Uzbekistanu - medzi Uzbekmi a Karakalpakmi

10. Buchara, Samarkand, sogdská časť Tadžikistanu - medzi Tadžikmi a Uzbekmi
11. napätie medzi jednotlivými tadžickými oblasťami a
12. Tadžikistan a Uzbekistan verzus Afganistan

Literatúra:

1. Bartoľd, V. V.: Kirgizy. Istoričeskij očerk. Frunze: Kirgizgosizdat 1943, 80 s.
2. Juza, P.: Geopolitika v Strednej Ázii od zániku ZSSR do septembra 2001. In: Mezinárodní politika, 2006/11
3. Juza,P.: Voda v Strednej Ázii: nedocenená časovaná bomba? In: Zahraničná politika. Bratislava: RC SFPA/ Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku. č. 6, 2005, roč. IX., s. 10–12
4. Krno, S.: Od brehov Issyk-kulu po Pamír. Bratislava: Karpaty-Infopress 2009, 160 s.
5. Krno, S.: Krajiny v srdci Ázie. Nitra: UKF 2008, 288 s.
6. Krno, S.: Politické strany postsovietskych krajín a Mongolska. Nitra: UKF 2002, 362 s.
7. Kšica, M.: Výpravy za pravekým umením. Bratislava: Obzor 1984, 312 s.
8. Manas. Kirgizskij geroičeskij epos. Moskva: Izdateľstvo Akademii nauk SSSR 1961, 379 s.
9. Maťašák, M., Machala a iní: Na streche svete. Bratislava: Šport 1983, 104 s.
10. Oruzbajev B. O. a kol.: Kirgizskaja sovietskaja socialističeskaja respublika. Enciklopedija. Frunze: GRKSE 1982, 488 s.
11. Ploskich V. M. a kol.: Istorija Kyrgyzov i Kyrgyzstana. Biškek: Ilim 2003, 381 s.
12. Ploskich, V. M.: Naš Kyrgyzstan. Popuľarnaja istoričeskaja enciklopedija. Biškek: Ilim 2004, 224 s.
13. Pollák, P.: Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR. Dejiny československého robotníckeho družstva Interhelpo v sovietskej Kirgizii. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1961, 400 s.
14. Šmihula, D.: Ruská menšina na území bývalých sovietskych republík. In: Mezinárodní vztahy, 1999/3, s. 64–70
15. Werner, K.: Náboženské tradice Asie. Od Indie po Japonsko. Brno: Masarykova univerzita 2002, 712 s.

prof. RNDr. Vladimír Baar, CSc.
Kulturní aspekty středoasijských populací
Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje
Přírodovědecká fakulta, Ostravská univerzita
e-mail: vladimir.baar@osu.cz

Abstrakt

Středoasijské populace jsou součástí islámského civilizačního prostoru. Tádžikové jsou jazykově blízcí íránským Peršanům, ostatní národy Turkům. Všechny středoasijské státy jsou etnicky značně heterogenní. Jednotlivé národy přesahují hranice států a tvoří početné menšiny. Realitou středoasijského prostoru je synkreze islámského a komunistického myšlení, které je pro Evropany velkou překážkou při podnikání. Společnost je silně patriarchální a vyznačuje se vysokou mírou korupce. Na to je třeba být připraven při každém obchodním jednání. Vyplatí se dobrá znalost ruštiny a trpělivost.
Kľúčové slová: Střední Asie, islám, komunismus, korupce, postsovětské myšlení

Abstract

Central Asian populations are part of the Islamic civilizational area. Tajiks are linguistically close to the Iranian Persians, the rest of the nations to Turks. All Central Asian states are ethnically very heterogeneous. The nations themselves transcend the national borders and is made up of a number of minorities. The reality of Central Asia lies in the syncresis of Islamic and communist thinking, which is a major obstacle for Europeans while doing business. The society is highly patriarchal and is characterized by a high level of corruption. It should be considered at any business meeting. It pays to have a good knowledge of Russian and patience.
Keywords: Central Asia, Islam, Communism, corruption, post-soviet thinking

KULTURNÍ ASPEKTY STŘEDOASIJSKÝCH POPULACÍ

Středoasijský prostor je kulturně součástí islámské civilizační sféry, nicméně dlouholeté začlenění do ruského koloniálního impéria a následné cca 70leté působení sovětského komunistického režimu z něho vytvořilo oblast s velmi specifickými rysy v politické, ekonomické i kulturní sféře. Sounáležitost s islámským světem je podstatně silnější u nejjižnějších tří států – Turkmenistánu, Uzbekistánu a Tádžikistánu, kde islám zapustil kořeny již před tisíciletím. Tyto oblasti byly v minulosti součástí velkých islámských říší (zejména těch, jejichž jádro bylo na íránském území), s jejich oslabením či rozpadem se tu však formovaly i samostatné státy (např. Chorezm, Samarkand, Buchara, Chíva, Kokand, Merv aj.), jejichž hranice

se však velmi často měnily a rozhodně se tu neformovaly státy na nějaké národní platformě, jako ji známe z Evropy. Hornaté oblasti Kyrgyzstánu a rozlehlé stepi a polopouštní až pouštní oblasti Kazachstánu tvořily vždy velmi řídce osídlené oblasti, které byly periferní zónou, kde byl vliv islámu slabý a většina zdejších obyvatel konvertovala k islámu až v době, kdy sem od severu začali pronikat Rusové. Navíc se především tyto dvě oblasti staly za sovětského režimu regionem, kam byly násilně vysídleny miliony nepohodlných obyvatel (kavkazské národy, Korejci, Tataři, Němci, ale samozřejmě i Rusů, Ukrajinců, Bělorusů aj.). Přestože části nedobrovolných přistěhovalců byl později povolen návrat domů, a další opustili středoasijské země po rozpadu SSSS, přesto zůstala etnická struktura všech středoasijských zemí velmi pestrá.

Při pohledu do přiložené tabulka lze vidět, že národy, pro které byly sovětským režimem vytvořeny jednotlivé republiky, jsou ve všech případech převažujícím národem, jejich podíl se však pohybuje pouze v rozmezí 63-85 %. V době SSSR byly tyto podíly výrazně menší, v Kazachstánu dokonce podíl Kazachů na sklonku sovětské moci klesl na 33 %. Výrazně vyšší byly podíly Rusů, které ve všech republikách přesahovaly 10 % (v Kazachstánu dokonce 40 % - převyšovali tedy i domácí Kazachy). Po rozpadu Sovětského svazu však značná část Rusů odešla zpátky do Ruska a jejich podíly se dramaticky snížily. Odchod Rusů, kteří vesměs tvořili technické a odborné kádry (samozřejmě vedle politických struktur), znamenal pro čerstvě nezávislé republiky obrovský ekonomický problém (podobně jako např. v 50. a 60. letech masový odchod Francouzů z Guineje nebo z Alžírska). Rusové i předtím žili především ve velkých městech, dnes je jejich koncentrace ve městech ještě výraznější. Typické jsou vzájemné přesahy národů v sousedních státech, nejvýraznější v menšinových podílech nejpočetnějšího středoasijského národa Uzbeků, kteří tvoří nejvýraznější minority ve všech státech sousedících s Uzbekistánem (kolem 3 mil. Uzbeků žije i v Afghánistánu). Menšiny Kazachů, Kyrgyzů a Tádžiků žijí i v pohraničních oblastech Čínské lidové republiky (a mají zde dokonce územní autonomii ve formě autonomních krajů nebo okresů).

Z jazykového hlediska jsou blízce příbuzní Uzbeci, Turkmeni, Kyrgyzové a Kazaši, kteří mluví vzájemně více či méně srozumitelnými turkickými jazyky. Tyto čtyři národy jsou součástí širokého pruhu území, který při svých migracích osídlili turkičtí prapředci a táhne se od východní Sibiře (kde žijí Sachané známější jako Jakuti) až po Ázerbájdžán a Turecko. Jazykově výrazně odlišní jsou Tádžikové, kteří jsou součástí indoevropského jazykového světa a kulturně jsou vlastně odnoží íránských Peršanů (jsou s nimi propojeni pásem tádžického obyvatelstva v Afghánistánu). Na rozdíl od šíitských Peršanů jsou Tádžikové sunnité, stejně jako jejich turkičtí středoasijští sousedé nebo Turci. Obecně platí, že turkické obyvatelstvo není z náboženského hlediska tak přísně ortodoxní jako třeba Arabové. To souvisí s tím, že turkické populace přijaly islám hanáfijské školy, která není tak přísná a je tolerantnější i vůči sekularismu (viz Turecko). Ten se ve Střední Asii prosadil prostřednictvím ateistické

komunistické převýchovy a projevuje se nejen tolerancí vůči jiným náboženstvím, ale i nedodržováním základních předpisů islámského náboženství (např. pití alkoholu). Dochází dokonce ke konverzím lidí z islámského prostředí ke křesťanství, zejména pod vlivem působení protestantských misionářů. Ruské obyvatelstvo, pokud není plně ateizováno, se ovšem hlásí prioritně k pravoslavnému křesťanství. Jako zajímavost lze uvést, že mezi Kazachy a Kyrgyzy se projevují i snahy o oživení starodávného turkického náboženství tengrismu (podle nejvyššího boha Tengriho). Přestože jeho stoupenci by v tengrismu rádi viděli návrat ke starým tradicím, na nichž by byla budována moderní státnost, nelze očekávat, že by tento trend byl úspěšný.

Realitou středoasijského prostoru je synkreze islámského a komunistického myšlení, které zejména v oblasti podnikání představuje pro Evropany největší překážku. Ve středoasijských republikách má obchod stejně jako ve většině asijských zemí i určitou společenskou rovinu, která je základním předpokladem úspěchu. Převážná část obchodníků se rekrutuje z řad soukromých podnikatelů, představitelů finančně-průmylových skupin, ropných, těžařských a jiných exportních společností. Tito lidé jsou již vesměs zcestovalí, mají přehled a není jim zcela cizí ani evropský či anglosaský styl jednání. Totéž platí o mladší generaci ve státní správě a podnikovém managmentu. U této skupiny lidí převládá logické a koncepční myšlení. Již na první jednání s nimi je třeba se pečlivě připravit, mít dostatek informací o vlastní společnosti, o referenčních zakázkách, certifikátech na zboží apod., ale doporučuje se ponechat jednání v jejich režii. Osobní kontakt s potenciálním obchodním partnerem je nezbytný. Vybudovat si v kterékoliv z pěti středoasijských států pevnou pozici může trvat měsíce, většinou však spíše roky. Je důležité získat důvěru a kontakty na místní lidi, protože bez jejich pomoci je nesmírně obtížné se vyznat ve spleti úředních předpisů a zvyklostí. V neposlední řadě je také třeba mluvit dobře rusky, neboť znalost jiných jazyků je obecně na poměrně nižší úrovni. Situace se postupně mění, neboť mnoho mladých lidí má již za sebou studia v zahraničí. Určitě nevede k obchodnímu úspěchu hojné zasílání e-mailu v angličtině doprovázené odkazy na internetové stránky. Pokud e-mailu místní nerozumí z jazykových důvodů, nebo nemají o kontakt zájem, nereagují. Dalším důležitým momentem je, že společnost v Kazachstánu je poměrně patriarchální a zejména prvotní kontakty na osobní úrovni by měli navazovat spíše muži. Není však dobré své potenciální partnery podceňovat. Možná neumí dobře anglicky a nejsou schopni vést hluboké teoretické diskuse o mezinárodním obchodě, zato se však velmi dobře vyznají v místních poměrech a umějí si obratně poradit díky kontaktům na své příbuzné a známé.

Při obchodním jednání je třeba být připraven na poněkud zvláštní místní etiku. Obchodníci se snaží vést rozhovor tak, aby o sobě nebo o své firmě poskytli co nejméně informací resp. Jen informace obecného charakteru a od cizince jich naopak nejvíce získali. Své požadavky formulují často mlhavě, potřebné informace

poskytují zdlouhavě a neúplně, ale vyžadují odpovědi rychle a komplexní. Je třeba se obrnit trpělivostí, protože je běžné, že na předané nabídky neodpoví, sliby plní jen pod soustavným tlakem a vždy mají připravenu řadu výmluv, proč to či ono nebylo splněno. Je obvyklé, že slíbí, že zavolají nebo pošlou e-mailovou zprávu, ale to splní jen výjimečně. Iniciativa musí být vždy na straně zahraničního jednajícího. Poměrně často se stává, že vyžadují informace, jen aby získali argument pro jednání s jiným partnerem. Je-li při jednání přítomno více místních osob, běžně mezi sebou přecházejí v hovoru do místního jazyka. I když v současné době již většinou alespoň vysvětlí obsah svého rozhovoru, je zřejmé, že sdělí jen to, co uznají za vhodné. V žádném případě nelze počítat s tím, že by bylo dosaženo dohody již při prvním jednání, a to často ani dílčí. Je zvyklostí, že na obchodní jednání navazuje oběd nebo večeře. S ohledem na to, že Střední Asie je postsovětský prostor, je třeba počítat s tím, že se bude s největší pravděpodobností pít vodka, a to bez ohledu na vyznání. Dalším specifikem obchodních jednání je skutečnost, že bývají často přerušována nebo odkládána pro nutnost ihned zajít k nadřízenému. A prvky islámského smlouvání s cílem v každé situaci dosáhnout od partnera ústupku nebo získat nějakou výhodu jsou nedílnou součástí jednání i ve Střední Asii. Dále je třeba vzít v úvahu, že v případě, kdy dojde k nějakým organizačním změnám v kontaktované firmě, přijde nový člověk a všechna jednání se vedou znovu a začíná se od samého počátku.

Postkomunistický syndrom se projevuje v tom, že většina zdejších lidí považuje jakékoliv informace a rozhodnutí vyšších orgánů za důvěrné a bojí se o nich hovořit. A to i v případě, že tato rozhodnutí byla publikována. Velmi typickým rysem postkomunistického chování je skutečnost, že ke každému nadřízenému nebo k osobě stojící na společenské úrovni výše se lidé chovají uctivě až podlézavě, v opačném směru naopak panovačně až hrubě. K ženám se běžný muž chová přezíravě. Všem mužům podá ruku, ženám zřídka. Na tom se nic nemění ani v poslední době, spíše naopak. Pracovní dobu chápou velmi pružně, začátky a polední přestávky obvykle nedodržují, běžně však pracují večer i v noci, případně i časně ráno, nezřídka i o sobotách a nedělích. Pracovní tempo je ovšem nízké a celková výkonnost není velká, produktivně využitá pracovní doba tvoří jen část celkové pracovní doby. Podobně i organizační schopnosti nejsou velké, zejména chybí všeobecný rozhled a hlavně abstraktní myšlení. Je zde naprostý nedostatek zejména technických specialistů, ale i skutečných odborníků na řízení.

Uvedené způsoby je nutno chápat jako většinový průměr, který nemusí v jednotlivém případě platit. Samozřejmě se vyskytují jednotlivci na světové úrovni a s "evropským" způsobem myšlení a chování. Přesto je dobré být připraven na setkání s lidmi, kteří sledují tvrdě svoje osobní zájmy a nemají problém vést jednání tak, aby skončila jejich prospěchem. Standardní způsoby obchodních jednání se sice postupně prosazují, ale velice řídce a pomalu.

Symbióza islámského a sovětského způsobu myšlení je kombinací, která je Evropanům hodně vzdálená. Jedná se třeba o přesnost, schopnost dodržet nejen ústní ale i písemnou dohodu, nespolehlivost, neschopnost se vcítit do problému partnera atp. Dalším takovým projevem je nedodržování dopravních předpisů, nesmyslná agresivita nejen v dopravě, ale i v mezilidských vztazích. Je běžné, že slušnost je považována za slabost a okamžitě využita ve vlastní prospěch při vyjednávání. Současně je třeba brát i v úvahu silné příbuzenské vztahy. Doporučuje se přísně dbát předpisů a jakýchkoliv nařízení, hlavně při řízení motorového vozidla. Milice i při sebemenším přestupku vymáhá pokuty - resp. spíše úplatky, protože pokutovaný téměř nikdy neobdrží pokutový blok. Zvláště, zjistí-li milice, že se jedná o cizince, snaží se pokutu vymáhat v dolarech. Pokud se jedná o vojenská pásma, případně o uzavřené oblasti, je naprosto vyloučeno, aby do nich občan vstoupil nevědomě nebo omylem, na to by si měl každý návštěvník dávat bedlivý pozor. Návštěvník by se měl připravit na časté a časově i psychicky náročné kontroly, počínaje procedurami na letišti při příletu a odletu přes kontrolu dokladů při jízdě dopravními prostředky či při návštěvě historických míst až po vnitrostátní kontrolní přechody při cestování do regionů. Z uvedeného důvodu je nezbytné mít u sebe vždy pas opatřený platným vízem a razítkem potvrzujícím splnění povinnosti registrace pobytu. Pokud si pas vyžádají za účelem registrace po příjezdu do hotelu, pak je třeba mít u sebe alespoň kopii datové stránky pasu a příslušného víza. Doporučuje se proto mít s sebou více kopií a při kontrole policie nejprve ukazovat kopie, originál pasu až v nejnutnějším případě. Pas, pokud je to možné, nevydávat z ruky. Cizinec, který přicestuje do těchto zemí musí počítat vždy s tím, že se stane objektem snadného příjmu valut pro místní státní úředníky. Ti často vyžadují i nesmyslné administrativní úkony a písemnosti a pokud je cizinec nemá nebo není schopen splnit (často z pochopitelných důvodů) je na něm těmito úředníky vymáhána jakási pokuta, resp. úplatek. Nejedná se však o nějakou cílenou státní politiku. Vždy jde pouze o aktivitu jednotlivců. Ovšem tyto aktivity jsou rozšířeny téměř u každého státního úředníka na jakémkoliv stupni řízení a v jakémkoliv oboru. Uvedené nepříjemné stránky velmi názorně demonstruje tzv. index vnímání korupce, který je sice sestavován na bázi subjektivních názorů expertů, je však docela dobrým srovnáním s ostatním světem. Z tabulky je zřejmé, že středoasijské státy stojí na konci světového žebříčku (číslo v závorce udává pořadí mezi 193 státy celého světa). A protože korupce je silně závislá i na míře demokracie či autokracie, stačí se podívat na jiný ukazatel – index demokracie. I v něm stojí středoasijské státy v kategorii silných autokracií s nemnohými prvky demokracie. Pro představu lze zmínit, že za Uzbekistánem a Turkmenistánem jsou v žebříčku již jen Čad a beznadějně poslední KLDR.

stát	nejpočetnější národy	podíl na populaci v %	index demokracie	index vnímání korupce
Kazachstán	Kazaši Rusové Uzbeci	63 24 3	3,45 (152.)	2,7 (137.)
Kyrgyzstán	Kyrgyzové Uzbeci Rusové	69 15 9	4,05 (139.)	1,9 (180.)
Tádžikistán	Tádžici Uzbeci Rusové	80 15 1	2,45 (175.)	2,0 (174.)
Turkmenistán	Turkmeni Uzbeci Rusové	85 5 4	1,72 (191.)	1,8 (186.)
Uzbekistán	Uzbeci Tádžici Rusové	80 5 5	1,74 (190.)	1,7 (187.

Doporučená literatúra:

Horák, S.: Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR. Univerzita Karlova – Praha, 2008
Horák, S.: Střední Asie mezi Východem a Západem. Univerzita Karlova – Praha, 2005
Roux, J. P.: Dějiny Střední Asie. Nakladatelství Lidové noviny – Praha, 2008

Martina Šarišská, MBA
Skúsenosti s manažérskym vzdelávaním malých a stredných podnikateľov v Kazachstane
Timan, s.r.o.[15]
e-mail: sarisska@timan.sk

Abstrakt

Dôležitosť malých a stredných podnikov (MSP) v Kazachstane značne stúpla od ekonomickej transformácie na začiatku 90. rokov. V úvode tejto transformácie bolo pre MSP najdôležitejšie získanie pôžičiek od bánk, a za týmto účelom sa realizovalo množstvo projektov zameraných na poradenstvo v oblasti tvorby podnikateľských plánov. V súčasnosti čelia MSP a ich manažment novým výzvam a preto podpora MSP v ich snahe o rozvoj zručností a kompetencií je kľúčovým faktorom na dosiahnutie ich trvalo udržateľného rozvoja. Zabezpečenie manažérskych tréningov, rozvoj manažérskych zručností predstaviteľov MSP a podpora pri zdieľaní know-how medzi MSP sú kľúčovými faktormi ako uspieť na trhu a fungovať na lokálnej ale aj medzinárodnej úrovni.
Kľúčové slová: Kazachstan, malé a stredné podniky, vzdelávanie, manažérske zručnosti a znalosti, konkurencieschopnosť

Abstact

The role and importance of private small and medium enterprises (SMEs) have strengthened noticeably since the Kazakhstan market transformation in the early 1990's. At the beginning of the transformation, consultations were restricted to business plans in order to apply for bank loans. Nowadays, SMEs and their managements are facing new challenges and therefore supporting SMEs in their evident effort in developing skills and competencies is a key factor to reach sustainable development. Providing business trainings, enhancing SME representatives' abilities to manage their entities effectively, helping SMEs in sharing know-how are key factors in successfully accessing the market and operating both locally and internationally.
Keywords: Kazakhstan, small and medium enterprises, education, managerial skills and know-how, competitiveness

[15] Timan s.r.o. je slovenská poradenská a vzdelávacia spoločnosť, ktorá vznikla v roku 1996 so zámerom priniesť to najlepšie zo svetového manažmentu do podmienok slovenských firiem a organizácií. Dnes poskytuje profesionálne konzultačné a vzdelávacie služby vybranému okruhu domácich a zahraničných spoločností prostredníctvom troch divízií, divízie poradenstva, divízie vzdelávania a divízie zahraničných programov. Pri poskytovaní služieb spoločnosť vychádza Timan z vlastného i zahraničného know-how, ktoré spĺňa medzinárodné štandardy. V rámci divízie zahraničných programov sa spoločnosť zameriava na projekty na vývoj vlastného know-how alebo projekty v rozvojových krajinách. Zamestnanci vnímajú účasť na projektoch ako zaujímavú šancu vlastného rozvoja, rozvoja spoločnosti Timan a predovšetkým rozvoja cieľových skupín.

SKÚSENOSTI S MANAŽÉRSKYM VZDELÁVANÍM MALÝCH A STREDNÝCH PODNIKATEĽOV V KAZACHSTANE

Zmeny ekonomických pomerov

Od roku 1992 prechádzal Kazachstan dynamickou ekonomickou reformou s cieľom vytvorenia voľnej trhovej ekonomiky prostredníctvom privatizácie štátnych podnikov a deregulácie. Kazachstan je považovaný za jedného z najúspešnejších reformátorov v oblasti Centrálnej Ázie. Prešiel procesom privatizácie, reštrukturalizácie dlhov, liberalizáciou cien, colnou a daňovou reformou. Tieto významné reformy boli sprevádzané vytváraním vnútornej politickej stability a postupným progresom demokratickej reformy.

Význam malých a stredných podnikov (MSP)

Za týchto okolností je posilnenie fungujúcej ekonomiky do veľkej miery závislé na vývoji MSP, pretože tieto majú veľký potenciál na vytváranie nových pracovných príležitostí a HDP. Taktiež, ako aj v mnohých iných ekonomikách, sú MSP najrýchlejšie rastúcimi subjektmi trhu.

Pomocou oživenia aktivít MSP sa môžu komunity v menej rozvinutých regiónoch stať ekonomicky a spoločensky významnými. Takáto atmosféra by podporila domáce aj zahraničné investície a intenzitu obchodných vzťahov v rámci regiónu aj Európy.

Identifikácia problémov

Jedným z kľúčových problémov, ktoré bránia rozvoju MSP v Kazachstane je medzera medzi vzdelaním, ktoré poskytujú inštitúcie vyššieho vzdelania alebo vzdelávacie spoločnosti v Kazachstane a potrebami trhového prostredia. Začínajúci podnikatelia, riaditelia a manažéri MSP majú väčšinou len teoretické vzdelanie, ktoré ich nepripraví na reálnu prax. Chýba im praktický prehľad o komplexnom riadení firiem a pohľad na firmu ako na celok, pochopenie vzájomných súvislostí medzi jednotlivými oblasťami riadenia firmy a znalosti a zručnosti potrebné pre úspešné zvládnutie riadiacej práce.

Ako ďalší z problémov je ich nízka konkurencieschopnosť. MSP majú nedostatok obchodnej diverzifikácie, aj napriek tomu, že v Kazachstane existujú významné príležitosti na rozvoj priemyslu a služieb. Navyše, Kazachstan sa usiluje o sprístupnenie sa WTO a takáto zmena ekonomického statusu zvýši konkurenciu na trhu. To bude nútiť súkromné spoločnosti (vrátane MSP) rozširovať a diverzifikovať svoj biznis, aby sa na trhu udržali. Väčšina z MSP však nie je pripravená pracovať v takýchto trhových podmienkach a nie sú pripravené na ekonomické zmeny.

Ďalším významným problémom sú chýbajúce manažérske zručnosti a znalosti podnikateľov, riaditeľov a manažérov MSP. Chýba im znalosť podnikateľského prostredia, vhodných stratégií a efektívneho plánovania. Nevedia, ako efektívne využívať a riadiť zdroje v podniku. Riadenie a vedenie podniku sa realizuje intuitívne, čo často krát spôsobuje problémy s ďalším rozvojom prípadne udržaním sa na trhu.

Samotní podnikatelia, riaditelia a manažéri MSP pociťujú potrebu rozvoja svojich zručností a kompetencií a snažia sa o rast svojich podnikov, a preto je kľúčové ich v tejto ich snahe podporiť a zabezpečiť im trvalo udržateľný rozvoj.

Ing. Tomáš Gajdoš
Letecká preprava v strednej Ázii
DHL Logistics (Slovakia), spol. s r. o.
e-mail: tomas.gajdos@dhl.com

Abstrakt

Kazachstan, Kirgizsko, Tadžikistan, Turkménsko a Uzbekistan tvoria spolu súčasť štátov strednej Ázie. Aj v dôsledku nie veľmi dobrej ekonomickej a hospodárskej situácie nepatria tieto štáty medzi exportne alebo importne preferované. Dnes už máme viacero možností využitia prepravy. Medzi najpoužívanejšie a najbezpečnejšie spôsoby prepravy tovarov, respektíve výrobkov, radíme leteckú prepravu. Náklady spojené s touto prepravou tvoria súčasť cenovej kalkulácie. Keďže sa nám jedná o prepravu so štátmi, ktoré nepatria do Európskej únie všetok tovar spadá pod colný režim. Táto skutočnosť tvorí určitý náklad spojený s colným dlhom a predĺženie tranzitného času. Cielenou stratégiou a spoluprácou sa dá tento proces urýchliť a následne zvýhodniť postavenie firmy na trhu pred konkurenciou.
Kľúčové slová: transport, clá, preprava

Abstract

Kazakhstan, Kirgizstan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan create a group of states in middle Asia. Because of not very good economical and business situation they are not preferred import or export states compared to the other countries. Nowadays we have more choices of moving the freight. The most using and safe transport is air freight. Freight costs comprise a part of a price calculation. Since we are talking of the transport between the states whose are not members of the European Union each shipment is under customs supervision. This fact also comprises a part of customs costs and it makes the transport time longer. This process can be made faster by a focused strategy and collaboration and thus bring the company a better position on business market compared to the competitors.
Keywords: transport, customs, freight

LETECKÁ PREPRAVA V STREDNEJ ÁZII

Kazachstan, Kirgizsko, Tadžikistan, Turkménsko a Uzbekistan tvoria spolu súčasť štátov strednej Ázie. Ich hospodárstvo sa opiera o veľké nerastné bohatstvo ako aj o poľnohospodárstvo a živočíšnu výrobu.

Medzi základné a rozhodujúce otázky, ktoré si podnikateľ kladie patria, aké máme možnosti a dostupné spôsoby prepravy či už nakupovaných alebo predávaných

tovarov. Takisto cena za túto prepravu, tranzitný čas a samozrejme aj bezpečnosť. Štáty strednej Ázie disponujú nie veľmi kvalitnou a spoľahlivou dopravnou sieťou, či už rozprávame o využití cestnej alebo železničnej prepravy. Za najkvalitnejšiu, najrýchlejšiu a najbezpečnejšiu prepravu považujeme leteckú prepravu. Treba však poznamenať, že letecká preprava patrí aj zároveň k najdrahšiemu spôsobu prepravy. Platí tu nepriama úmera: čím je letecká preprava rýchlejšia, tým je drahšia.

V skratke môžme leteckú prepravu charakterizovať ako:

- najrýchlejší a najspoľahlivejší spôsob prepravy tovarov
- zrýchľuje distribúciu – flexibilita
- znižuje náklady na skladovanie
- jej cena je nepriamo úmerná od rýchlosti a objemu prepravovanej zásielky v prepočte na 1kg

Ak vezmeme do úvahy tranzitný čas pri leteckej preprave, ten sa pohybuje od troch do siedmich dní. Z toho nám logicky vyplýva, že preprava, ktorá bude trvať sedem dní bude lacnejšia ako preprava, ktorá trvá tri dni.

Tranzitný čas uvádzajú niektoré spoločnosti ako čas spojený s prepravou od letiska odosielateľa po letisko príjemcu. Treba si však uvedomiť skutočnosť, že tento čas nie je identický s celkovým časom, ktorý zahŕňa dobu potrebnú na vyzdvihnutie zásielky od odosielateľa až po konečné doručenie k príjemcovi. Rádovo sa tento zjavne na prvý krát môže predĺžiť o niekoľko dní v závislosti od ďalej uvádzaných faktorov. Preto je vhodné spresniť si tento, možno na prvý pohľad nepodstatný faktor s dopravnou spoločnosťou. Ak si uvedomíme, že zásielka, ktorá je očakávaná koncom týždňa bude v skutočnosti doručená až v strede nasledujúceho a k tomu prirátame víkend, tak sa môžme nemilo prekvapiť, ak sa nám tranzitná doba zdvojnásobí.

Pri leteckej preprave, keďže je flexibilnejšia, je jej časová závislosť určovaná:

- od schopnosti dopravnej spoločnosti vhodne využiť letecké linky, ktorá je v priamej úmere od ich ceny za prepravu
- takisto tu platí pravidlo, čím dlhšia je preprava, tým lacnejšia bude cena

Na čo je potrebné dávať pozor

Nemožno podceniť niektoré skutočnosti, ktoré hrajú podstatnú úlohu v procese prepravy. Nižšie sú spomenuté niektoré z nich:

- faktúra musí mať uvedenú rovnakú skutočnú váhu ako na sprievodných prepravných dokladoch, predíde sa možným komplikáciám spojeným so zaclením alebo vyclením prepravovanej zásielky, a takisto sa tým môže predĺžiť celkový tranzitný čas

- palety musia byť fumigované – postrek proti škodcom a rôznym parazitom, odporúča sa v prípade importu nechať si tieto palety pre prípad možného exportu do krajín mimo EÚ

- treba si uvedomiť za čo vlastne platíme: počítateľná váha a skutočná váha

- počítateľná váha býva väčšinou vyššia ako skutočná váha prepravovaného tovaru a počíta sa ako objemová váha prepravovanej zásielky

- je dobré, ak sa faktúry pošlú aj medzi dodávateľom a odberateľom pre prípad straty, alebo ak doklady dôjdu neskôr ako zásielka, takisto to môže predĺžiť celkový tranzitný čas spôsobený čakaním na doklady kvôli colnému konaniu

- ak sú certifikáty potrebné k zásielke, je dobré zaslať si ich tiež interne medzi dodávateľom a odberateľom, je dobré si preveriť či sú potrebné nejaké certifikáty a potrebné prehlásenia o pôvode tovaru

Colný režim

Každý tovar, ktorý sa exportuje z štátov, ktoré nie sú členskými štátmi Európskej únie, musí prejsť colným konaním. Z toho vyplýva, že sa dostáva do colného režimu a následne bude uvedený do voľného obehu po určitej procedúre. Môže tu ísť o vystavenie T1 – tranzitný doklad a JCD.

Základný rozdiel medzi uvedenými je v tom, že T1 umožňuje presun zásielky, ale neumožňuje manipuláciu. Je to tranzitný doklad, na základe ktorého je zásielku možné presunúť do príjemcom určeného colného orgánu v mieste jeho bydliska, kde sa uvedie po colnej kontrole do voľného obehu.

JCD – jednotný colný doklad nám umožňuje po jeho vystavení a zaplatení colného dlhu manipuláciu s tovarom. Colný dlh sa platí aj v prípade T1, ale vystaví ho colnica, ktorá je určená príjemcom tovaru.

Pre urýchlené colné jednanie môže prepravná spoločnosť zastupovať príjemcu zásielky a berie na seba záruku, že príjemca zaplatí colný dlh určený colným úradom na účet do štátnej pokladne najneskôr do 8 pracovných dní od vystavenia JCD.

Colný dlh sa skladá z dvoch zložiek a to:

- DPH 19 %, respektíve pri knihách 10 %
- clo – vypočíta sa podľa colného sadzobníka

Je možné uplatniť právo na predbežný výpočet colného dlhu, ktorý dáva k dispozícii prepravná spoločnosť.

Pri zastupovaní prepravnej spoločnosti na účely colného konania sa spíše mandátna zmluva o colnom zastupovaní, pri ktorej je potrebné zaslať nasledovné doklady:

- výpis z obchodného registra, resp. živnostenského registra nie starší ako 3 mesiace
- kópia DIČ kartičky

Pre urýchlenie celého priebehu je dobré si tieto doklady pripraviť a ak je možné, spísať mandátnu zmluvu už počas tranzitného času. Mandátna zmluva sa spisuje len raz a priebežne sa môže obnoviť.

Celkové náklady spojené s tranzitom sa dajú znížiť nasledovnými spôsobmi:

- spísanie kontraktu s prepravnou spoločnosťou (pri opakovaných zásielkach sa dá dohodnúť s prepravnou spoločnosťou na výhodnejších podmienkach, respektíve aj na prednostné zabezpečenie prepravy)

- v prípade spísania kontraktu je možné predĺžiť termín splatenia faktúry za prepravu

- konsolidáciou zásielok (za 200 kg zaplatíte menej v prepočte na 1 kg ako za zásielku, ktorá má 50 kg)

Odporúča sa podrobne si preveriť, čo všetko zahŕňa ponúkaná cena za prepravu:

- či je uvedená cena len po letisko
- či zahŕňa zastupovanie v colnom konaní
- či sú v nej zahrnuté poplatky súvisiace s vyskladnením, respektíve s konečným doručením až k miestu konečného určenia vykládky

Dnes už existuje široká škála leteckých spoločností, čo umožňuje lepšiu flexibilitu pri požadovanom najvhodnejšom výbere.

V krátkom zhrnutí by bolo vhodné upriamiť pozornosť na 3 základné otázky, ktoré urýchlia rozhodovanie:

- aká tranzitná doba je postačujúca
- aký je cenový horizont
- aké doklady sú potrebné

Záver

Preprava bude vždy patriť a zohrávať jednu z najdôležitejších zložiek v podnikateľskom procese. V porovnaní s minulosťou môžeme povedať, že sa jej doba s vývinom technologických vymožeností stále zrýchľuje, čo zároveň spôsobuje aj zrýchlenie konzumného štýlu života.

Limitujúcim faktorom v rozvoji hospodárskej spolupráce je výrazná vzdialenosť medzi oboma krajinami, nedostatočná informovanosť a slabá aktivita slovenských podnikateľských subjektov na kazašskom trhu.

Slovensko môže zohrať dôležitú úlohu ako tranzitná krajina do západnej Európy aj pri doprave kazašských uhľovodíkov.

Národná agentúra pre rozvoj malého a stredného podnikania
v spolupráci s

Fakultou politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela

organizuje dňa 24. februára 2010 v Banskej Bystrici v Hoteli Kongres Gala
4. vedecko-podnikateľskú konferenciu s medzinárodnou účasťou

**„Perspektívy podnikania v strednej Ázii:
Podnikanie v Kazachstane, Kirgizsku, Tadžikistane, Turkménsku a Uzbekistane“,**

Program:

10:00 – 10:30 Registrácia účastníkov

10:30 – 10:45 Privítanie účastníkov

Jakub Varga, Národná agentúra pre rozvoj malého a stredného podnikania
Peter Terem, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

10:45 – 12:15

Blok č. 1: Podnikanie v strednej Ázii (politické, ekonomické, bezpečnostné, colné, zahranično-obchodné a iné aspekty podnikania v Kazachstane, Kirgizsku, Tadžikistane, Turkménsku a Uzbekistane)

- Velká hra: geopolitika Střední Asie, *Oskar Krejčí,* Univerzita Mateja Bela
- Vliv integrace na podnikání na teritoriu Střední Asie na příkladu SCO, Aleš Ottmár, Ostravská univerzita
- Obchodná spolupráca SR s krajinami strednej Ázie, Viktor Borecký, Obchodno-ekonomické oddelenie pri ZÚ SR v Alma Ate
- Rozvoj obchodných vzťahov EÚ s regiónom strednej Ázie, Milan Gubka, Univerzita Mateja Bela

12:15 – 13:00 *Bufet*

13:00 – 14:30

Blok č. 2: Slovenské skúsenosti so strednou Áziou (prezentácia projektov podnikateľských subjektov realizovaných v cieľových krajinách, obchodné a kultúrne zvyklosti, zapojenie podnikateľov do medzinárodných a rozvojových projektov, rady a odporúčania pre slovenských podnikateľov)

- Spoločné a rozdielne znaky Kirgizska so stredoázijskými susedmi, *Svetozár Krno,* Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
- Kultúrne aspekty stredoázijských populácií, Vladimír Baar, Ostravská univerzita
- Skúsenosti s manažérskym vzdelávaním malých a stredných podnikateľov v Kazachstane, Martina Šarišská, TIMAN s.r.o
- Preprava v strednej Ázii, Tomáš Gajdoš, DHL Logistics (Slovakia), spol. s r. o
- Alexander Škurla, SARIO

Záštitu nad konferenciou prevzala **Sekcia obchodu a ochrany spotrebiteľa Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky.**

Podujatie je spolufinancované z prostriedkov SlovakAid v rámci projektu Globálne vzdelávanie podnikateľov.

Názov:
Perspektívy podnikania v strednej Ázii - Podnikanie v Kazachstane, Kirgizsku, Tadžikistane, Turkménsku a Uzbekistane
Zborník zo štvrtej vedecko-podnikateľskej konferencie

Vydala: Národná agentúra pre rozvoj malého a stredného podnikania

Náklad: 70 kusov

Počet strán: 78

Vydavateľstvo: AMICITIA, s.r.o.

Rok vydania: 2010

ISBN 978-80-88957-54-6

ISBN 978-80-88957-54-6